گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

رەهەندێن جڤاکناسیا دەقی د رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسیێن خوە تێهنی دهێلیت) یا(سەبری سلێڤانەیی)دا ل دویف تیۆرا (پییێر زیما)ی

حاجی سلیمان حاجی شاخکی
بەشی زمانی کوردی, کولیژی زمانان , زانکویی دهوك، دهوك، هەرێمی کوردستانی عیراق
haje.solaeman19@gmail.com

پ. د. عماد ویسی خالد
زمانی کوردی, کولیژی زمانان , زانکویی دهوك، دهوك، هەرێمی کوردستانی عیراق
Imad.Waisi@uod.ac

زانیاریەکانی توێژینەوە

بەرواری توێژینەوە:
وەرگرتن:٢٠٢٥/٦/١٦
پەسەندکردن:٢٠٢٥/٨/٦
بڵاو کردنەوە:پایز ٢٠٢٦

ووشە سەرەکییەکان
جڤاکناسیا دەقی، پییێر زیما، رۆمان

Doi:
10.25212/lfu.qzj.11.4.14

پوختە

پەیوەندیا دناڤبەرا جڤاك و ئەدەبیدا، پەیوەندیەکا ئێکگرتی یە، ئەدەب رەنگڤەدانا هەمی لایەنێن ژیانا جڤاکی دکەت، لەورا رێکەکە بۆ دانانا بونیادەکێ جڤاکی، رەوشەنبیری، ئابووری، سیاسی، پەروەردەیی..هتد دناڤ جڤاکاندا. دناڤ کارێن ئەدەبیدا، ئەڤ پەیوەندییە برێکا ڤەکۆلەران دهێتەدیارکرن، کو برێکا جڤاکناسیا ئەدەبی، ئەوا ل دوماهیکا سەدێ هەژدێ و دەسپێکا سەدێ نۆزدێ سەرهلدایی، رولێ هەرئێك ژ(سان سیمون، مەدام دوستایل، دی بۆنالد و هیپۆلیت تین) تێدا دیاردبیت. لێ ژبەر ئەوێ تێکەلیا دناڤبەرا زانستێ جڤاکی و ئەدەبیدا هەیی، جڤاکناسیا ئەدەبی بەرەڤ ئاراستەکێ دیترڤە چوو، ئەوژی ئاراستێ جڤاکناسیا دەقی بوو، کو خواندنەکا جڤاکی بۆ دەقێن ئەدەبی دکەت ژبۆ ئاشکراکرنا دیاردە و پرسگرێکێن جڤاکی، مێژوویی، سیاسی، دئاستێ زمانی دا، دەسپێکا ئەڤی زانستی دزڤریت بۆ سالێن

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

شێستان ژ سەدێ بیستێ، لێ برەنگەکێ بەرفرەهتر و پێشکەفتیتر ل سالێن حەفتیان ب رابەرییا رەخنەگرێ چیکوسلوڤاکی(پییێر زیما)ی. ل دویڤ بیروبۆچوونێن زیمایی، دەق دبیتە ئامرازەك بۆ گەهاندنا پەیاما جڤاکی، چونکی ئایدیلۆژیا دناڤ گەلەك دەقێن ئەدەبیدا دهێتە دیتن. زیما دەقی ل سەر ئاستێن فەرهەنگی، واتایی و ڤەگێرانکی شرۆڤەدکەت. دئاستێ فەرهەنگیدا گرنگیێ ب پەیڤان ددەت، دئاستێ واتاییدا، گرنگیێ ب گوتن و رستان ددەت، هەروەسا دئاستێ ڤەگێرانکیدا، گرنگیێ ب بیروبۆچوونێن زانایێ فەرەنسی(گریماس)ی ددەت، کو ئەوژی هەردوو چەمکێن(پێکهاتا سەرڤە یا دەقی و پێکهاتا کویر یا دەقی) ل گەل هێلکاریا (نموونا هوکاری). دناڤ رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسییێن خوە تێهنی دهێلیت)یا (سەبری سلێڤانەیی) ل دویڤ ئەڤان بنەمایێن زیمایی بۆ جڤاکناسیا دەقی دانایین، چەندین واتاییێن ڤەشارتی و دەربرینێن ئایدیۆلۆژی و جڤاکی ب رێکا زمانی دیاردبن.

1. پێشەکی:

ئەدەب نەبتنێ ژ داهێنانا تاکەکەسییە و جودایە ژ بارودۆخێ جڤاکی، بەلکو دیاردەکا جڤاکییە، کارتێکرنێ ل سەر لایەنێن جڤاکی، سیاسی، مێژوویی، ئاینی و کەلتووری دکەت.

ڤەکۆلینێن نوی د بوارێ ئەدەبیدا، ب تایبەتی ژی جڤاکناسیا دەقێ ئەدەبی، هەولا تێگەهشتنا دەقی دکەت برێکا پەیوەندیکرنا دەقی ب لایەنێن جڤاکی. ئەڤ چەندە ژی ژ ڤالاتیێ پەیدانابیت، بەلکو پشتبەستنێ ل سەر بیروبۆچوونێن زانایێن جڤاکناسیێ دکەت، بتایبەتی بیروبۆچوونێن(باختین و گریماس)ی.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەو دەقێ ئەدەبی وەکی رەنگڤەدانا جڤاکی ددیتن، پشتی گەشەکرنا ئەڤێ تیۆرێ ل سەر دەستێ (جورج لۆکاش و لۆسیان گۆلدمان)ی.

ئەڤ تیۆرە ل سەر دەستێ (پییێر زیما)ی بناغە بۆ هاتەدانان و ب(جڤاکناسیا دەقێ ئەدەبی)ناڤکر. زیمایی دەق ل سەر ئاستێ فەرهەنگی، واتایی و ڤەگێرانکی شرۆڤەکر و ل دویڤ بیروبۆچوونێن وی بەهایێن جڤاکی ژ زمانی ناهێنە جوداکرن. کەواتە برێکا زمانی بەهایێن جڤاکی دناڤ دەقیدا دهێنە دەربرین و وێنەکرن.

1-1 **ناڤ و نیشانێن ڤەکۆلینێ:** رەهەندێن جڤاکناسیا دەقی د رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسییێن خوە تێهنی دهێلیت) یا(سەبری سلێڤانەیی)دا لدویڤ تیۆرا (پییێر زیما)ی.

2-1 **سنوورێ ڤەکۆلینێ:** رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسییێن خوە تێهنی دهێلیت)یا(سەبری سلێڤانەیی)دا.

3-1 **ئارمانجا ڤەکۆلینێ:** جێبەجێکرنا ئەڤی کارێ رەخنەیی یە و لێگەریانە ل ئەوان رامانێن ڤەشارتی یێن کو نڤیسەری ب رێکا زمانی دەربرین ژێ کرین ژبۆ دیارکرن و چارەسەرکرنا پرسگرێکێن جڤاکی، هەروەسا دەستنیشانکرنا هەمی ئەوان لایەنێن جڤاکی، کەلتووری، سیاسی، ئایینی و مێژوویی یێن کو دناڤ ئەڤێ رۆمانێ دا رەنگڤەداین.

4-1 گرنگیا ڤەکۆلینێ: گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د ئەوی چەندێ دایە، تا نوکە دناڤ رەخنا ئەدەبیاتا کوردی دا، ل سەر جڤاکناسیا دەقی کێم هاتییە نڤیسین و دێ بیتە ئێکەمین ناما ئەکادیمی لدور جڤاکناسیا دەقی ل دویڤ بنەمایێن تیۆرا پییێر زیمایی د ناڤ رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسییێن خوە تێهنی دهێلیت)یا(سەبری سلێڤانەیی)دا.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

4-1 پرسێن ڤەکۆلینێ: لێگەریان ل دویڤ ئەوان پرسیارێن دناڤ ئەڤێ تیۆرا رەخنەیی دا هاتینە پێشکێشکرن، بۆنموونە: چەوانیا بکارئینانا وی زمانی بۆ نیشاندانا رەوشا جڤاکی؟ چەوا دەق دشێت پەیوەندیێن بهێز دناڤ جڤاکیدا دیاربکەت یان بگۆهریت؟ تا چ رادە دەق دبیتە ئامرازەك بۆ گەهاندنا پەیاما جڤاکی؟ ئەرێ دناڤ ئەو رۆمانا مە وەرگرتی، رامانێن ڤەشارتی و کۆیر هەنە، کو برێکا زمانی ئاماژە دابیتە لایەنێن جڤاکی و ئایدیۆلۆژی؟

5-1 میتۆدا ڤەکۆلینێ: بۆ بەرسڤدانا پرسێن ڤەکۆلینێ، مە مفا ژ میتودا جڤاکناسی وەرگرتییە، ژ ئەڤێ رەخنێ ژی ل دویڤ بنەمایێن تیۆرا (جڤاکناسیا دەقی) ل دەڤ (پییێر زیما)ی کار ل سەر رۆمانا ڤەکۆلینێ هاتیە کرن.

6-1 پەیکەرێ ڤەکۆلینێ: ڤەکۆلین ژ سێ سەربابەتان پێکدهێت، سەربابەتێ ئێکێ: جڤاك و ئەدەب، جڤاکناسیا دەقی تێگەهـ و پێناسە، جڤاکناسیا ئەدەبی (سۆسیۆلۆژیا ئەدەبی)، تایبەتمەندیێن جڤاکناسیا ئەدەبی، جڤاکناسیا دەقی د ئاراستێن جڤاکناسیا ئەدەبیدا، تێگەهێ دەقی ل دەڤ (پییێر زیما)ی، جڤاکناسیا دەقی ل دەڤ(پییێر زیما)ی. سەربابەتێ دووێ: رەهەندێن واتاییێن دەقی ل دویڤ بنەمایێن (پییێر زیما)ی، ئاستێ فەرهەنگی و واتایی (دەلالی)، ئاستێ ڤەگێرانکی، قوناغێن شرۆڤەکرنێ ل دویڤ میتۆدا جڤاکناسیا دەقی. سەربابەتێ سێێ: شرۆڤەکرنا رۆمانا (ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسیێن خوە تێهنی دهێلیت)یا(سەبری سلێڤانەیی)ل دویڤ بنەمایێن تیۆرا پییێر زیمایی.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

2-جڤاكناسی و ئەدەب

1-2-جڤاك و ئەدەب:

پەیوەنـدیا دناڤبـەرا جڤـاك و ئەدەبیـدا پەیوەندییـەكا ئێكگرتـی و كـەڤنارە، ئـەڤ پەیوەندییـە هـەر ژ وی سـەردەمی دەسـتپێكریە كـو مرۆڤـی شـیانێن لێكـدان و شـرۆڤەكرنا دیـاردێن سروشـتی بدەسـتڤەئینان، هـەر ل دەسـپێكێ مرۆڤـی كـار و چالاكیێن هونـەری و ئـەدەبی تێكـەلی ژیانا خـۆ یـا رۆژانـە كـرین، چ لـدەمێ كـاركرن و نێچیركرنـێ یـان ژی د رێورەسمێن ئـایینی و جەژنانـدا. بەرهـەمێ ئـەدەبی دنـاڤ جڤاكیـدا دهێتـە ئافرانـدن، ئـانكو نەشـێت ژ دەرڤـەیی كۆمەلگـەها مرۆڤایەتیـدا دروسـت ببیـت، ژبـەركو داهێنـەرێ بەرهـەمی، ئـەركێ دەربرینـا خـەون و هیڤـی و ئارمـانج و ئـازارێن جڤـاكی ب سـتۆیێ خۆڤـە دگریـت. وێنـەكرنا دیـاردێن جڤـاكی ب رێكـا ئـەدەبی رێخوشـكەرە ژبـۆ بـەرەڤ پێشـڤەبرنا جڤـاكی، چـونكی ئـەدەب رەنگڤـەدانا هـەمی چالاكیێن هـزری و مـەعریفی یـە و پەیوەندیـەكا كـویر ب جڤاكی ڤـە هەیـە، لـەورا رێكەكـە ژبـۆ دانانـا بونیـادەكێ جڤـاكی، رەوشـەنبیری، ئـابووری، پەروەردەیی...هتـد دنـاڤ جڤاكاندا.

ئـەدەبێ بـاش و سـەركەفتی ئـەو ئەدەبەیـە یـێ كـو كـارەكێ هونـەری و زمانـەكێ داهێنەرانـە تێـدا دهێتـە بكارئینـان، برێكـا پەیامـەكێ دهێتـە ئامـادەكرن بـۆ گەهانـدنا مەبەسـتەكێ و دەربرینـە ژ واقعـێ مرۆڤایـەتیێ بـۆ جڤـاكی، هەردیسـان ئـەدەب دەرگەهەكـە ژبـۆ شـرۆڤەكرن و بـەرچاڤكرنا ئـەوان ئـالۆزی و هـەڤركی و كـار و پـرۆژێن جۆراوجـۆرێن دنـاڤ جڤـاكی دا هـەین، هنـدەك ژ ڤەكۆلـەران ددەنـە دیـاركرن كـو ئـەدەب وەكـی دەزگەهـەكێ جڤـاكی یـە كـو تێـدا هزروبیـرێن تـاكی دهێنـە بەلاڤكرن((ئـەدەب بەشـێوەیەكی گشـتی هـەر لـە سـەردەمی لـە دایكبـوون و سـەرهلدانییەوە وەك دەزگایـەكی كۆمەلایـەتی سـەیری كـراوە، یـان بـە دەزگایـەكی كۆمەلایـەتی چوێندراوە))(عەبـدولرەحمان، 2010: 72). دیتنـا ئـەدیبی ژ بـۆ ژیـان و رویـدان و كارەسـاتان یـا جودایـە ژ دیتنـا كەسـێن ئاسـایی، ئـەو ژ بـۆ ڤەگوهاسـتنا هـەر روویـدان و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کارەسات و دیاردەیەکا جڤاکی، پشتبەستنێ ب هندەك بنەمایێن ئیستاتیکی و هونەری دکەت.

گرنگیا ئەدەبیاتا د پێشکەفتنا جڤاکاندا د چەند خالەکاندا دهێنە ریزکرن ژ گرنگترینێن وان ژی: بهێزکرنا رەوشەنبیری و هوشیاریا تاکێ جڤاکی، ئەدەب دبیتە رێکەك ژ بۆ بەرفرەهکرنا ئاسوییێن هزرکرن، دەرگەهین نوی و ئەزموونێن جودا بەرامبەر تاکێن جڤاکی ڤەدکەت، هەروەسا دانەنیاسینا کەلتوور و بدەستڤەئینانا زانیاریان، د هەمان دەمدا ئەدەب هاریکارە ژبۆ پەرەپێدانا شیانێن زمانڤانی و باشترکرنا ئاستێ زمانی لدەڤ کەسان. هەروەسا ئەدەب دبیتە تومارەکا مێژوویی، بەرهەمێ ئەدەبی وەکو بەلگەنامەکا زیندی یە بۆ روودانێن مێژوویی کاردکەت ئەوژی ب رێکا چیرۆك، هۆزان، داستان و رۆمانێن مێژوویی یێن گەل و نەتەوەیان دپارێزیت و دبیتە ئامرازەکێ بەرگریکرنێ ژ ناسنامە و کەلتوور و زمانێ نەتەوایەتی، لەورا دیارکرنا پەیوەندیا دناڤبەرا ئەدەبی و جڤاکی دا پەیوەندیەکا دناڤ ئێکدا چوویە و دبیتە جهێ گرنگیدانا نڤیسەر و ڤەکۆلەران. ((دڤێت ڤەکۆلەر وێ پەیوەندیێ دیاربکەت ئەوا دناڤبەرا بەرهەمی و ئالیێ جڤاکیێ بەرهەم تێدا هاتیە ئافراندن))(نهێلی، 2011: 84).

کەواتە پێدڤیە پەیوەندیا دناڤبەرا بەرهەمێ ئەدەبی و لایەنێن جڤاکی یێ بەرهەم تێدا ژدایك بووی ژ لایێ ڤەکۆلەرانڤە بهێتە دەستنیشانکرن ژبەرکو هەر بەرهەمەکێ پەیدا دبیت ژ بەر هندەك ئەگەران پەیدابوویە و کەتوار و ژینگەهـ و کەلتوورێ وی جڤاکێ ئەدیب یان نڤیسەر تێدا دژیت، کارتێکرنەکا مەزن ل سەر بەرهەمی هەیە ب ڤێ چەندێ پەیوەندیا ئەدەبی ب جڤاکی ڤە ناهێتە ڤەقەتاندن.

2-2-جڤاکناسیا دەقی تێگەهـ و پێناسە: (Sociology of the text)

جڤاکناسیا دەقی د سالێن شێستاندا ژ سەدێ بیستێ ب رابەریا (پییێر زیما) و جڤاکناسیا رەخنەیی(سۆسیۆ رەخنە - sociocrotoque) ل سالێن حەفتیان دا ب رابەریا ڤەکۆلەر و رەخنەگرێ فەرەنسی (کلود دوشی –Claude Duchet - 1936-

2007) د نـــاڤ تیـــۆر و ڤـــەكۆلینێن ئەدەبیـــدا دەركەفتن(خدیجـــة، سنوســـي، 2021: 217). ژ ئـەوان پێناسـێن هاتینـەكرن ژ بـۆ جڤاكناسـیا دەقـی، (خواندنـەكا جڤـاكی یـە، د تێكسـتێن ئـەدەبی دا ژ بـۆ ئاشـكراكرنا دیـاردە و ئاریشـێن جڤـاكی و مێژوویـی د ئاسـتێ زمـانی دا)(عزیـز، 2015: 1). واتـە زمـانی شـیانێن وەرگرتنـا هـەڤركییێن جڤـاكی د نـاڤ دەقـێن ئەدەبیـدا هەیـە، هەروەسا برێكا ئـەڤێ تیـۆرێ تێكسـت ژ گەلـەك لایـەنان ڤـە دهێتـە شـرۆڤەكرن ب تایبـەتی ژێ ژ لایێ كـار و كـردار و ئاریشـێن جڤـاكی ب رێكـا زمـانی. هەردیسان ڤەكۆلینێ ل سەر پەیوەندیا د ناڤبەرا زمان و جڤاكی و تێكستی دا دكەت.

جڤاكناسـیا دەقـی، وەكـی ئێـك ژ ئـەوان رێبـازێن نـوی هەولـددەت ئـەوان كێشـێن جڤـاكی و مێژوویـی یـێن د نـاڤ دەقـی دا رەنگڤـەداین دیاربكـەت، كـو ئـەو ژی سـەرنجدان ب زمـان و روونكـرنێن زمـانی. ئـەڤ تیـۆرە هوسـا ددەتـە دیاركرن(زمـانێن جڤـاكی دهێنـە وەرگـرتن و گـۆهرین د نـاڤ دەقـێن ئـەدەبی دا، ئـەڤ دەقـە رۆلـەكێ گرنـگ دبیـنن د بكارئینانـا ڤـان زمانـان دا)(أحمـد، 2018: 9). ل ڤێـرێ مەبەسـت ژ زمـانێن جڤـاكی ئـەو زمـانن یـێن كـو تـاكێن جڤـاكی د ژیانـا روژانـە دا بكـاردئینن، لـێ د نـاڤ تێكسـتێن ئەدەبیـدا دهێنـە گـۆهرین بـۆ فورمـەكێ هونـەری، كەواتـە ل دویـڤ ئـەڤێ تیـۆرا رەخنـەیی، سـەرەرایی بكارئینانـا ڤـان زمانـان د نـاڤ تێكسـتێ ئەدەبیـدا، گۆرانكاریـان ژی د زمـانی دا دكـەت و بـەرەڤ پێشـڤە دبـەت. ب ڤـی رەنگـی دەق دبیتـە رێكـەك بـۆ گەهانـدنا پـەیاما جڤاكی و د هەمان دەمدا كارتێكرنێ ل سەر زمانی دكەت.

كەواتـە جڤاكناسـیا دەقـی ئـەو میتـۆدا رەخنـەیی یـە، كـو بـۆ ڤـەكۆلینا دەقـان دهێتـە بكارئینـان ب مـەرەما ڤەگەرانـدنا واتایـا دەقـان و ڤەگەرانـدنا خـەیالێ بـۆ ئـەركێ وێ یـێ جڤاكی، كو ب ڤێ چەندێ جڤاكیبوونا دەقی ئاشكرادكەت.

3-2-جڤاكناسیا ئەدەبی (سۆسیۆلۆژیا ئەدەبی):

ژ ئـەوان لقێن جڤاكناسـی رولـەكێ گرنـگ تێـدا دگێریـت (جڤاكناسـییا ئـەدەبی) یـە، بـەری دانانـا بنـاغێ سۆسـیۆلۆژیایێ ل سـەر دەسـتێ (ئوگسـت كونـت)ی، ڤـەكۆلینێن جڤـاكی ل گـەل فەلسـەفێ د تێكـەل بـوون، هـەر ڤەكۆلینـەكا هاتیـە ئەنجامـدان گرێـدایی بـوون ب

فەلسەفا کۆمەلایەتی قە. سۆسیۆلۆژیا ئەدەبی، دەدمێ شرۆڤەکرنا تێکستی دا گرنگیێ ب دەرڤەیی دەقی ددەت، هەروەسا قەکۆلینێ ل سەر پەیوەندیا دناڤبەرا ئەدەبی و جڤاکی دا دکەت و ب تایبەتی ژی ئەو پەیوەندیا دناڤبەرا نقیسەری و جڤاکی دا، دیسان بەحس ل ئەوێ کاریگەریێ دکەت یا کو ئەدەب ل سەر جڤاکی چێدکەت. (رەخنا کۆمەلایەتی کاریگەریا ئەدەبیاتی لسەر کۆمەلگەهێ، هەروەسا بەروڤاژی کاریگەریا کۆمەلگەهێ لسەر ئەدەبیاتی د ئێخیتە بەر قەکۆلینا)(عەبدولرەحمان. 2010: 22).

ژ لایێ مێژوویی قە قەکۆلەر دەستپێکا سۆسیۆلۆژیا ئەدەبی ب رامانا جڤاکی دزڤرینەڤە بۆ فەیلەسوفێن یونانی ئەفلاتون و ئەرستویی (سۆسیۆلۆژیا ئەدەبی ب واتایا جڤاکی یا وێ چەمکێ ئەفلاتونی یە دەما کو تیۆرا لاسایکرنێ سەرهلدایی پاشی ئەرستویی گەشە پێدا)(کەریم، 2004: 24). پشتی ئەڤان هەردوو زانایان ئێدی ل ئەوروپا بزاڤ زێدەتر بوون بۆ پتر ناساندنا ئەوێ پەیوەندییا دناڤبەرا بەرهەمێ ئەدەبی و ئەو ژینگەها بەرهەم تێدا هاتیە نقیسین.

کۆمەلەکا نقیسەر و رەخنەگرێن ئەوروپی د قەکۆلینێن خۆ دا پەیرەوا تیۆرا جڤاکی کرن، باراپتریا وان بەرهەمێ ئەدەبی ب جڤاکی قە گرێ ددەن. ئەڤ رێبازە ل سالا 1800 ل دەڤ(مەدام دوستایل، 1766-1817)ی بەرچاڤ بوو، پشتی پەرتوکەک ب ناڤێ (ل دور ئەدەبی) نقیسی و دئەڤێ پەرتوکێ دا دبێژیت: ژ بۆ تێگەهشتنا بەرهەمێ ئەدەبی و پێدڤیە ئەوان رەوشێن جڤاکی لبەر چاڤ وەربگرین یێن کو ئەڤ بەرهەمە تێدا سەرهلدایی(حاجی. 2018: 29). دیستایل ئێکەم کەس بوو ئاماژە دایە گرنگیا پەیوەندییێن دناڤبەرا ئەدەب و جڤاکی. پشتی دیستایلی رەخنەگرێ فەرەنسی (هیپولیت تین، 1828-1893)ی هەولەکا مەزن دا ژ بۆ بەلاڤکرنا تیۆرا جڤاکناسیێ دناڤ ئەدەبیدا، ئەوی دیاردا هونەری وەك پروسەیەکا جڤاکی قەکۆلی، داخاز دکر هونەر بەرهەمەکێ یێ دیاردە و پێکهاتێن جڤاکی بیت(ئەسوەد، 2011: 134) کەواتە ئەڤان رەخنەگر و نقیسەران ل دویڤ ژینگەها جڤاکی یا نقیسەری و ناڤەرۆکا جڤاکی، گرنگی ددانە ب لایەنێ جڤاکی ژ ناڤەرۆکا ئەدەبی کو ب ئەرکێ دەستنیشانکرنا بناغێ جڤاکییێ نقیسەران رادبیت و هەولددا بەرسڤا ئەڤان پرسیاران بدەن، ئایا ئەو نقیسەر سەر ب چ

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

چین و پێکهاتەکێڤە یە، د کیش قوناغەکێ دا ژیایە، تا چ رادە کارتێکرن ل سەر کەش و هەوایێ ئەدەبی یێ وی سەردەمی کرییە(هالبێرگ و دانەرانی دیتر، 2010: 173).

سەرهلدانا سۆسیۆلۆژیایێ هاتیە دابەشکرن ب سەر سێ قوناغان: قوناغا ئێکێ: (ماددیەتا مێژوویی کو (کارل مارکس، 1818_1883) نوینەراتیا وێ دکر. ڤەکۆلینێن ڤێ قوناغێ د داهێنانا ئەدەبی بەردەوامی بوون ل گەل جڤاکی و مێژوویێ، چونکی وان ئەدەب ل گەل هەڤرکیێن چینایەتی و ژێر خانا ئابووری گرێ دا و پەیوەندییا وی بابەتی ب جڤاکی ڤە دوو لایەنی بوو،کو ئایدیۆلۆژیایی ژ لایەکی ڤە و هونەرێ ئەدەبی ژ لایەکێ دی ڤە)(دیاب، 1983: 64). قوناغا دووێ: ((سەرهلدانا رەخنا سوسیولۆژی ژ هەولدانێن سوسیولۆژیێن زانایێن کۆمەلناسی (جۆرج سیمل، 1857-1918) و (ماکس ڤیبر، 1864-1920) یێن ئەلمانی دەست پێ دکەت کو رابوون ب ڤارڤارتنا پەیوەندی و کریارێن کۆمەلناسی دناڤ جڤاکیدا و دناڤ کارێ دراماییدا))(تەیب، 2006: 34). قوناغا سێێ: (ژ قوتابخانا فرانکفورت دەست پێ دکەت کو ڤێ قوتابخانێ گەلەک ڤەکۆلین پێشکێش کرن بۆ رەخنا مێژوویی و کۆمەلناسی و ئیستاتیکی ب رێکا کارێن (ئەدوورنوی 1903-1969 ز) و (هۆرکهایمەر)، ئەڤان پشتی شەرێ جیهانی یێ دووێ گەشەسەندن ب رەخنا سۆسیۆلۆژی دا)(تەیب، 2006: 35). بڤی شێوەیی ئەڤ میتودە دناڤ ئەدەبیاتێن مللەتێن جیهانێ دا بەلاڤ بوو و رەخنەگران د ڤەکۆلینێن خۆ دا گرنگی دانە بنەماێن سۆسیۆلۆژیایێ، و د شرۆڤەکرنێن خو دا دوپاتی ل سەر وی جڤاکی هاتە کرن ئەوێ بەرهەم تێدا سەرهلدایی. کەواتە سۆسیۆلۆژیا، پتر د قالبێ ناڤەرۆکێ دا دزڤریت و بەرهەمێن ئەدەبی ل ژێر کارتێکرنا هۆکارێن دەرڤەیێ دەقی شرۆڤە دکەت.

4-2-تایبەتمەندیێن جڤاکناسیا ئەدەبی:

جڤاکناسییا ئەدەبی نە بتنێ گرنگیدانە ب کارێن فەرمی و ئەدگارێن خودان کوالێتیەکا بلند، چونکی ئەڤ بەرهەمە نوینەراتیا کەرتەکی دکەن د بوارێ هەمەجۆر و بەرفرەهدا، بەلکو ئەدەبیاتا جەماوەری ژی بخوڤەدگریت وەکی، ئەدەبێ مللی،

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

چیرۆکێن زاروکان، سترانێن فۆلکلۆری، ژیاننامە، ئەفسانە و داستان و گوتنێن مەزنان(دیاب، 1983: 66). هەروەسا ئەڤ تیۆرە دبیتە خودان چەندیت سیما و تایبەتمەندی و بنەمایێن سەرەکی ژ ئەوان ژی:

1- تێگەهشتنا دەقێ ئەدەبی بتنێ برێکا تێگەهشتنا جڤاکییە، پێدڤیە هەمی ئەوان رەوشت و تیتال و کەلتوور و سەربوور و روویدانێن جڤاکی تێبگەهین، ژبەرکو ئەڤ دەقە دبیتە بەرهەمێ سەردەم و تایبەتمەندی و خودیکا جڤاکێ خۆ(Troolin, 2021:).

2- ئێك ژ بنەمایێن سەرەکی یێن تیۆرا جڤاکناسیێ د کارێن ئەدەبیدا ئەوە کو نیاسینا بارودوخێ جڤاکی یێ سەردەمێ نقیسەری، ژبەرکو ئەدەب وەکو دیاردەیەکا جڤاکی دهێتە دیتن و نقیسەر بەرهەمێ ئەدەبی بۆ خۆ بەرهەمنائینیت، بەلکو بۆ جڤاکێ خۆ بەرهەمدئینیت(نور الهدی، 2015: 262).

3- تیۆرا جڤاکناسییا ئەدەبی ئەوە کو رەخنێ لدور ئەدەبەکێ جڤاکی دگریت، ئەدەبەك بیت ب زمانێ مللەتی هاتبیتە نقیسین و تێدا بەحسێ روویدان و خەم و کارەسات و داب و نەریت و زولم و زۆرداریا بسەرێ مللەتی دهێت بکەت(عبدالرحمن، اسعد، 2017: 65).

4- گرنگیدان ب ناڤەرۆکا بەرهەمێ ئەدەبی نەك فورمێ هونەری، رەخنەگرێ سۆسیۆلۆژی هەولا ڤەدیتن و شرۆڤەکرنا بابەتێن جڤاکی دکەت وەکی، ئافرەت و کێشێن وێ، بانگەوازی بۆ ئاشتی و پێکڤەژیانێ، نەخوێندەواری، شەر، کوچکرن، داب و نەریت، بارودوخێ سیاسی و ئابووری...هتد.

5- د ئەڤێ تیۆرێدا، پێدڤیە بهێتە سەلماندن تا چ رادە بەرهەم شیایە دەربرینێ ژ کەسایەتیا جڤاکی یان نقیسەری بکەت یان ژی وێ کۆما نقیسەر دگەل ژیایی(نهێلی، 2011: 86)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

2-5-جڤاکناسیا دەقی د ئاراستێن جڤاکناسیا ئەدەبیدا:

بێ گۆمان لایەنەك د كارێن ئەدەبی دا هەیە كۆ چ خواندەڤانەك نەشێت پشتگۆهڤە بهاڤێژیت، یان ب سستی وەربگریت، ئەو لایەنە ژی لایەنێ جڤاكی یە. ژبەر ئەوێ تێكەلیا د ناڤبەرا ئەوان ئاست و تایبەتمەندیێن د ناڤبەرا زانستێ جڤاكی و ئەدەبیدا هەین، جڤاكناسیی بەرەڤ چوار ئارستێن جۆدا دچیت كو ئەو ژی:

ئێك: ئاراستێ چەندایەتی:

د ئەڤێ ئاراستەیدا، پتر گرنگی ب لایەنێ چەندایەتیا كارێن ئەدەبی دهێتە دان، ب ڤێ چەندێ مفا ژ كۆمكرنا هەژمار و داتا و زانیاریان ل سەر بابەتەكێ دیاركری یێ جڤاكی، دهێتەوەرگرتن، پاشی شرۆڤەكرنا ئەوان داتا و وێنە و هێما و ژمارە و زانیاریان بۆ بدەستڤەئینانا ئەنجامەكێ باوەرپێكری ل سەر وێ دیاردێ(عەولا، 2019: 22). كەواتە ئەڤی ئاراستەی ئەگەر بڤێت بەرهەمەكی وەربگریت، گرنگیێ ددەتە كۆمەكا پرسیاران كو پەیوەندی ب چەنداتیێ ڤە هەیە، بۆنموونە: ئەو بەرهەمە چەند جاران هاتیە چاپكرن؟ یان ژی ژمارا ئەوان خوێندكارێن ئەو بەرهەم خواندین چەندە؟ یان سنوورێ بەلاڤبوونا وی بەرهەمی چەندە؟ یان ژی ئەو ئاستەنگێن كەفتینە د رێیا بەرهەمی دا چنە؟ یان چ رەنگڤەدانەك هەبوو؟ ئەڤ پرسیارە ژی تنێ د ئاستێ ئامار و داتایاندا دهێنە دیتن.

دوو: ئاراستێ دیالێكتیكی:

ئەڤ ئاراستە بەروڤاژی ئاراستێ چەنداتیێ یە، چونكی گرنگیێ ب چەوانیا دەقێ ئەدەبی ددەت و هەولددەت لایەنێ بەها و نرخ و چەوانیا ناڤەرۆكا بەرهەمێ ئەدەبی دیاربكەت، هەروەسا هەولا لێكدانا دەقی د چوارچووڤێ جڤاكی و رەنگڤەدانا كێشە و گرفتێن د ناڤ جڤاكیدا ددەت، ل گەل راڤەكرنا پەیوەندیێن د ناڤ بەرا واندا(عەولا، 2019: 23). كەواتە ئاراستێ دیالێكتی جەختێ ل سەر ئەوێ پەیوەندیا دوولایەنی دكەت ئەوا د ناڤ بەرا نڤیسەری و جڤاكیدا هەیی.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سێ: ئاراستێ بونیادگەریا پێکهاتەیی:

ئەڤ ئاراستە د خواندن و شرۆڤەکرنا تێکستاندا، گرنگیێ ددەتە پێکهاتە و پەیوەندیێن ناڤخۆیی یێن تێکستی، بەشەکێ گرنگە ژ (بونیادگەریێ).

بونیادگەریا پێکهاتەیی فاکتەرێن دەرڤەیێن دەقی پشتگۆهڤە ناهاڤێژیت(ئارمانجا ئەڤێ میتۆدێ گەهشتنە ب واتایا مێژوویی بەلێ ل گەل وێ چەندێ ژی گرنگی ب رۆلێ کەسی ددەت د داهێنانا وێ واتایێ دا)(غولدمان و الاخرون، 1986: 7) ئەڤە ژی دبیتە ئەگەرێ وێ چەندێ کو وەکهەڤیەك د ناڤبەرا فۆرم و ناڤەرۆکا دەقێ ئەدەبیدا هەبیت، ئانکو ئەڤ رێبازە گرنگیێ ب لایەنێ ناڤخۆیی و دەرڤە یێ دەقی ددەت. سەرەرایی وێ چەندێ کو دەق خالا دەستپێکی یا شرۆڤەکرنێ یە، بەلێ کاریگەریا جڤاکی ل سەر دروستبوونا دەقی و داهێنانا وی پشتگوهڤە ناهێتە هاڤێتن.

چوار: ئاراستێ جڤاکناسیا دەقێ ئەدەبی:

پشتی بیروبۆچوونێن ئەوان تیۆرێن پەیوەندی ب ئەدەب و جڤاکی ڤە هەین، دێ بینین لایەنێ جڤاکی د ناڤ کارێن ئەدەبی و رەخنەییدا بەردەوامی د ئاستێ دەق و نڤیسەر و خواندەڤانی دا هەیە، د ناڤەراستا سالێن حەفتییان ژ سەدێ بوری، ئاراستەکێ نوی د بوارێ رەخنا جڤاکی دا دەرکەفت، دەمێ پەرتووکەك ب ناڤێ (جڤاکناسیا ئەدەبی) ژ لایێ رەخنەگرێ چیکوسلوڤاکی (پییێر زیما)ی ب کاریگەریا چەند ژێدەر و ڤەکۆلینێن ئەدەبی و جڤاکی و زانستێن دیتر وەك، ڤەکۆلینێن زمانڤانی، شێوازگەری، شرۆڤەکرنا دەروونی هاتیە بەلاڤکرن. ب ڤێ چەندێ ئاراستەکێ دیتر د ناڤ جڤاکناسیا ئەدەبیدا پەیدابوو ب ناڤێ جڤاکناسیا دەقی(زیما، 1991: 9).

زیمایی کار بۆ پتر ئاشکراکرنا ئاستێن زمانڤانی و رستەسازی و ڤەگێرانکی د ناڤ دەقی دا و لێگەریان ل هەڤرکیێن د ناڤ پێکهاتێن جڤاکیدا کریە، کو ئەڤ چەندە ژی برێکا زمانێ د ناڤ دەقێ ئەدەبیدا هاتینە ئەنجامدان.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

6-2-تێگەهێ دەقی ل دەڤ (پییێر زیما)ی: (Pierre Zima)

پییێر زیمایی تێگەهەکێ نوی بۆ دەقی پێشکێشکر، ل دویڤ بیروبۆچوونێن وی، دەق نە پێکهاتەکا زمانی یا گرتییە بەلکو(دەق کیانەکێ زیندییە، ب رێکا یاسایێن خۆ یێن تایبەت دژیت و دناڤ ئەڤان یاسایاندا تایبەتمەندییێن وێ ژیانا جڤاکی هەلدگریت یاکو د چارچووڤێ وێدا هەیی)(بولکعبیات، 2015: 156). ب ڤی رەنگی دەق یێ بێ لایەن نینە بەرامبەر وان هەلویست و ئایدیۆلۆژیایێن کو دەربرینا واقعێ جڤاکی دکەن، بەلکو هەلویستەکێ تایبەت هەیە بەرامبەر هەر دیاردەکا روویددەت، لەورا پێدڤیە دەقی رۆل و ئەرك هەبیت د ناڤ هەڤرکیێن ئایدیۆلۆژیدا، ئەڤ بۆچوونا وی جەختێ ل سەر وێ چەندێ دکەت کو دەق بەرهەمەکێ جڤاکییە و د چوارچووڤێ پەیوەندییێن جڤاکیدا کارلێکرن و کارتێکرن هەیە. هەردیسان ل دویڤ بیروبۆچوونێن زیمایی دەقی دوو لایەن هەنە، (دەق ژ لایەکی ڤە پێکهاتەکا سەربەخۆ هەیە، و ژ لایەکێ دیتر ڤە پێکهاتەکا پەیوەندیکرنێ یە، هەروەسا دەق وەك نیشانە(sign) پێکدهێت ژ بەرجەستە و جوانناسیێ)(یقطین، 2001: 26-27). لەورا دەق نە ب تنێ کۆمەکا پەیڤ و رستێن سادەنە، بەلکو سیستەمەکێ ئالۆزە کو خودان پێکهاتەکا سەربەخۆیە و ل گەل دەوروبەرێ خۆ د پەیوەندی و کارلێکرنێ دایە، کەواتە ل دەڤ زیمایی دەق دەربرینێ ژ پیڤەرێن جڤاکی دکەت، هەروەسا هەلویستەکی ژ جڤاکی وەردگریت و شرۆڤەدکەت، هەردیسان کاردکەت ژبۆ دیارکرنا بەهایێن سەردەمێ خۆ و وان بەهایان دگۆهریت بۆ وێنە و سیمبۆلان.

پییێر زیما بۆ شرۆڤەکرن و تێگەهشتنا دەقی، بەرێ خۆ ددا دەقی ژ لادێ زمانی ڤە، کا چەوا هاتیە نڤیسین؟ و ژ لادێ جڤاکی ڤە، کا چ پەیامەکا جڤاکی هەیە؟ ئەڤ هەردووکە د ناڤ دەقی دا تێکەل دبن و دبنە ئەگەرێ وێ چەندێ دەق ژ جڤاکی نەهێتە جۆداکرن و خواندنا وان هەردووکان پێکڤەبیت.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

7-2-جڤاکناسیا دەقی ل دەڤ(پییێر زیما)ی: (Pierre Zima)

رەخنا ئەدەبی ل دویڤ بیروبۆچوونێن زیمایی ب تنێ خواندنەکا سیمیۆلۆژی یان شێوازگەری نینە، بەلکو خواندنەکا ب رەنگەکێ سەرەکی ژ شرۆڤەکرنا گوتارا زمانی یان زمانێ جڤاکی یان زاراو و شێوێن ئاخفتنا جڤاکی د ناڤ دەقیدا دەستپێدکەت، وەك پێکهاتێن جڤاکی د ناڤەرۆکا خۆدا، هەلگرا تایبەتمەندییێن جڤاکی و مێژوویی و سەردەمێ خۆیە، ب شرۆڤەکرنا شێوازی یان زمانی د ناڤ دەقیدا، دێ گەهینە خواندنەکا تەمام یا پێکهاتە و واتایێ، ئانکو هەردوو لایەنێن نافخۆ و دەرڤە یێن دەقی، و لایەنێ جڤاکی دهەمان دەمدا، بێی جوداکرن(زیما، 1991، 9). زیما ب ڤێ چەندێ و ب تایبەت د خواندنێن پراکتیکی یێن رۆمانێدا، بەردەوامیێ ددەتە کارێ (باختین)ی، ژبەرکو وی گرنگیەکا مەزن ددا پەیوەندییێن جڤاکی د ناڤ دەقیدا، زیما د چوارچووڤێ زمانڤانیدا هەولدایە ڤەکۆلینێ ل ئەوێ پەیوەندیێ بکەت ئەوا د ناڤبەرا رۆمانێ و واقعێ جڤاکی، کو ئەڤ بۆچوونە پتر نیزیکی بۆچوونێن مارکسی بوون((مارکسیەکان زیاتر بایەخ بە ناوەرۆکی رۆمان دەدەن، لەکاتێکدا بەشێك لە رەخنەگران و لێکۆلەران بایەخ بە فۆرمی رۆمان دەدەن))(ئیسکارپیت، 2018، 106).

دەق وەکو پێکهاتەکا زمانی د سرۆشتێ خۆدا بۆ پەیوەندیکرنێ یە دناڤ جڤاکیدا(د شیاندا نینە زمان ژ لایەنێ وی یێ جڤاکی و مێژوویی ڤە بهێتە جوداکرن، ل دویڤ بۆچوونا پییێر زیمایی دشیاندایە ب رێکا پێکهاتێن زمانی بگەهینە پرسێن جڤاکی و مێژوویی د ناڤ دەقیدا)(هاینە من، فیهفیجر، 1999: 11). کەواتە جڤاکناسیا دەقی دبیتە ئەو زانستێ کو گرنگیێ ددەتە نیاسینا وێ رێکێ یا تێدا هەڤرکی و بەرژەوەندی و تایبەتمەندییێن جڤاکی د ئاستێن واتایی و پێکهاتەیی و ڤەگێرانکی یێن دەقی بەرجەستە دبن. لایەنێ زمانی گرنگیەکا مەزن ددەتە شێواز و تەکنیکێن ئەدەبی ئەوێن د ناڤ دەقی دا هاتینە بکارئینان، هەروەسا لایەنێ جڤاکی گرنگیێ ددەتە کارتێکرنا جڤاکی ل سەر دەقی و چەوانیا رەنگڤەدانا بابەتێن جڤاکی دناڤ دەقی دا، ب ئێکگرتنا ئەڤان هەردوو لایەنان دێ گەهینە شرۆڤەکرنەکا تەمام، هەروەسا (ل دویڤ دیتنا زیمایی پێدڤیە جڤاکناسیا دەقی هەولبدەت بۆ درووستکرنا پەیوەندییێن

رێکخستی دناڤبەرا چەمکێن سیمۆلۆژیا یێن کو تایبەتمەندیێن جڤاکی هەنە و پێشڤەبرنا لایەنێن جڤاکی و زمانی) (زیما، 1991: 176-177). ئەڤ هەولدانە دبیتە رێکەك ژ بۆ باشتر تێگەهشتنا ئەوان هێما و واتاییێن گرێدایی ب جڤاکی ڤە دناڤ دەقیدا، ئەڤە ژی برێکا مفا وەرگرتن ژ هندەك رێبازێن جودا وەك: سیمیۆلۆژیا، جڤاکناسی، زمانڤانی.

3-رەهەندێن واتاییێن دەقی ل دویڤ بنەمایێن (پییر زیما)ی.

پییر زیما ل دویڤ ئەڤێ تیۆرێ بنەمایێن شرۆڤەکرنا دەقی ل سەر دوو ئاستێن سەرەکی ددەتە دیارکرن، کو ئەڤ بنەمایە دبنە رێکەك ژبۆ تێگەهشتنەکا کویر ل دەقێ ئەدەبی، تاکو بابەتێن جڤاکی یێن ڤەشارتی ئاشکرابکەن، ئەو ئاستە ژی ئەڤێن ل خوارێ نە:

3-1-ئاستێ فەرهەنگی و واتایی(دەلالی):

ڤەکۆلینێن بەرێ سەبارەت شرۆڤەکرنا دەقێن ئەدەبی ل سەر ئاستێن فەرهەنگی(زمانی) و واتایی، گرنگی ددانە یەکەییێن فەرهەنگی یێن پەیڤێ، کەواتە گرنگی ب پەیڤان دهاتەدان وەکی یەکەییێن سەربەخۆ دفەرهەنگاندا. (جڤاکناسیا دەقی دڤیا رۆلێ ڤی ئاستی د وێنەکرنا هەڤرکیێن جڤاکی و ئایدۆلۆژی دا دیاربکەت، لێ چەوا دێ شێن ژ پەیڤا فەرهەنگی دەستپێکەین دا بگەهینە ئەوان هەڤرکیان یێن کو زال د جڤاکی دا د دەمەکێ دیارکری دا، هەروەسا ئەوێ رێکێ دیاربکەت یا کو مزارێن جڤاکی ب پەیف و گوتنێن زمانی ڤە گرێددەت)(بولکعبیات، 2015: 162).
ژبەر ئەڤێ چەندێ، زیما ژ بۆ روونکرنا ئەڤێ رێبازێ ژ دوو پرەنسیپان دەستپێدکەت، کو ئەوژی (بەهایێن جڤاکی نە دسەربەخۆنە ژ زمانی، هەروەسا یەکەییێن فەرهەنگی و واتایی و رستەسازی، بەرجەستەکرنا بەرژەوەندیێن کۆمێ نە و دشێن ببنە بابەتێ هەڤرکیێن جڤاکی، ئابووری و سیاسی)(زیما، 1991: 177). یا ئێکێ دیاردکەت کو چەوا بەهایێن جڤاکی د ناڤ زمانی دا دهێنە دەربرین و وێنەکرن، یا دووێ ژی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

تیشکێ دئێخیتە سەر وێ چەندێ کا چەوا هێمایێن زمانی کاردکەن، تا کو ببنە ئامرازێن دەربرینا هەڤرکیێن جڤاکی و ئایدۆلۆژی.

ئاستێ فەرهەنگی راستیا جڤاکی ب رەنگەکێ بەرفرەهـ دیار دکەت، گەلەك جاران جڤاکناسی جەختێ ل سەر رەهـ و ریشالێن مێژوویی یێن پەیڤێ و ئەرکێ وێ یێ جڤاکی دکەت. هەروەسا پیێر زیما گرنگیێ ددەتە فرەئاخفتنێ (Sociolect) و پتر وەکی شێوێ ئاخفتنەکا کومێ بناڤ دکەت، کو پێکدهێت ژ چەندین رێك و شێوێن ئاخفتنێ(بولکعبیات، 2015: 162). بۆنموونە دناڤ رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسیێن خوە تێهنی دهێلیت) یا (سەبری سلێڤانەیی)دا پەیڤا(زەبەش)، بکارئینانا ئەڤێ پەیڤێ دناڤ ئەڤی دەقیدا((کەیفا حاجیێ پیرۆزێ هات، دەست هاڤێتە زەبەشەکێ و د گەل خوە برە بن کەپرێ))(سلێڤانەیی، 2021: 61). زیدەباری وێ چەندێ کو ناڤێ فێقیەکیە ل وەرزێ هاڤینێ دهێتە بەرهەمیئینان، ب گەلەك ناڤان دهێتە ناڤکرن وەکی(شتی، شمتی، زەبەش)، لێ بکارئینانا ئەڤێ پەیڤێ جهەکێ دیارکری ددەتە دیارکرن، کو دەربرینێ ژ شێوەزارێ دەڤەرەکا دیارکری دکەت، ئەو دەڤەرا دکەڤیتە د ناڤبەرا دهوك و زاخو دا، یاکو بوویە جهێ هەڤرکی و گەلەك روویدانان ل سەردەمێ رژێما دکتاتور، یاکو کوردان قوربانی تێدا داین.

زیما ب رێکا میتوّدا خۆ، ڤیا جەختێ ل سەر گرنگیا پەیڤێن فەرهەنگی بکەت د دیارکرنا راستیێن جڤاکی و ئایدۆلۆژی دا، ژبەر کو پەیڤێن فەرهەنگی نە بتنێ دڤێت بۆ پەیوەندیێ یان ڤەکۆلینا واتاییێن وان بهێنە بکارئینان، بەلکو ئەو دیاردەکا زمانی یە، کو دشێن وێنەیەکی بۆ مە پێشکێش بکەن، دەربارەیی کێشە و هەڤرکیێن هەر جڤاکەکی و د هەر دەمەکێ دیارکری دا. هەردیسان ژ ئەوان ئاستێن دیتر یێ کو گرنگ لدەڤ زیمایی، ئاستێ واتایی بوو، ئەڤ ئاستە ل دویڤ بیروبۆچوونێن زیمایی دوو لایەنان بخۆڤەدگریت(لایەنێ دەقی، کو دکەڤیتە د ناڤ قۆناغا تێگەهشتنێ دا، هەروەسا لایەنێ جڤاکناسی، کو دکەڤیتە د ناڤ قۆناغا شرۆڤەکرنێ دا)(بن جامعة، بن سدیرة، 2021-2022: 35-37). کەواتە ڤەکۆلینا دەقی ژ ئاستێ فەرهەنگی دەست پێدکەت و بەرەڤ ئاستێ واتایی دچیت، ب رەنگەکی کو دەرباز دبیت ژ

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پاییز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سنوورێن ڤەکۆلینێن کەڤندا یێن گرنگی نەددانە لایەنێ زمانی، رۆلێ پەیڤا فەرهەنگی د دیارکرنا هەڤرکییێن جڤاکی و ئایدۆلۆژی دا، دشێت گەلەك روون بیت دەمێ دهێتە پێشکێشکرن. (لێ ب رەنگەکێ روونتر و رێکخستی تر د بۆارێ واتایی دا، ئەگەر ئێك پەیڤێ ئەڤ گرنگییە هەبیت، دا چەوا بیت دەمێ د ناڤ رستەکێ یان کۆمەکا رستاندا بیت؟)(بولکعبیات، 2015: 165). کەواتە جڤاکناسیا دەقی گرنگیێ ددەتە دەقی و پێکهاتێن وی، ژوان پێکهاتان ژی رستە، ژبەرکو رستە دبیتە بنەمایەکێ سەرەکی ژ بۆ دیارکرنا ئایدیۆلۆژیایێ، ژبەر ئەڤێ چەندێ زیما دخۆازیت بگەهیتە کێشە و هەڤرکیێن جڤاکی ب رێکا رستە و پێکهاتێن دەقی، چونکی تایبەتمەندیا سەرەکی یا زمانی و ئەڤان رستە و پێکهاتان، ئەوە کو راستیێ نیشان بدەن.

2-3- ئاستێ ڤەگێرانکی:

پییێر زیما د ڤەکۆلینا خۆ دا ئەوا دەربارەیی جڤاکناسیا دەقی پێشکێشکری، شرۆڤەکرنا ڤەگێرانکی ب باشترین رێك هەژمارتییە، بۆ گەهشتن ب پرسێن جڤاکی یێن د ناڤ دەقیدا، فۆرمێ وی یێ زمانی، دبیتە هاریکار بۆ روونکرنا پێکهاتێن دەقی د چوارچووڤێ جڤاکی دا(بولکعبیات، 2015: 182). ژ بۆ گەهشتن بڤێ ئارمانجێ، زیما پشتبەستنێ ل سەر هەولێن تیۆرێن سیمیۆلۆژی یێن هەڤچەرخ و ب تایبەتی (گریماس)ی دکەت. گریماسی تێگەهێ (بکەر) بکارئینا، (ل دویڤ بیروبۆچوونێن گریماسی، بکەر(Actant) دشێت کەس بیت یان کوم بیت یان هێزێن سرۆشتی یان تشتەك بیت)(عباسي، 2012: 59-60).

پێکهاتا واتایی یا هەر دەقەکێ ڤەگێرانکی، بەرپرسە ژ دابەشکرنا ئەرکێن بکەری، بکەر دشێت سیفەتەکا کومێ بیت ئانکو کومەکا بکەران، یان سیفەتەکا نەیا مرۆڤی بیت(بۆنموونە: پارتەکا سیاسی دشێت رۆلێ بکەرێ کومێ هەبیت، د دەمەکی دا، ئەندام و نوینەرێن وێ یێن تاکەکەسی دشێن وەك بکەر بهێنە پێناسەکرن)(زیما، 2013: 179). هەروەسا زیمایی د ڤەکۆلینا خۆ یا جڤاکناسیا دەقی دا، ئاستێ ڤەگێرانکی گرێدایە ب شرۆڤەکرنا ڤەگێرانکی یا دەقی، بڤێ چەندێ پشتبەستن ل

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سەر هێلکارییا (نموونا هوکاریی) یا گریماسی کریە. هەروەکی ب ڤی شێوێ ل خۆارێ دایە دیارکرن:

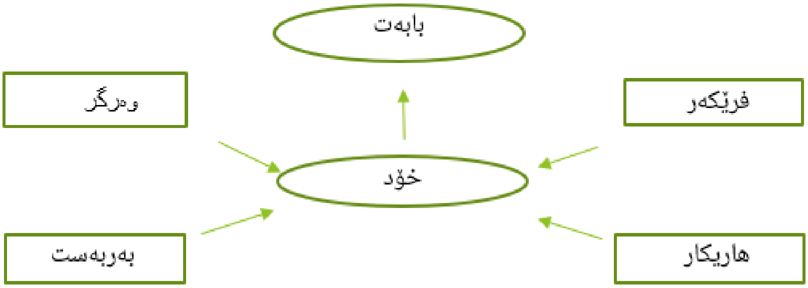

نموونەیا هوکاریی (ڕەسول، 2018: 77).

ئارمانجا سەرەکی یا گریماسی دڤیایی بگەهیتێ، بەرهەمئینانا واتایێ یە د شرۆڤەکرنا دەقێن جودا جودا دا. ئەڤ نموونا گریماسی پێشکێشکری، خۆ د سێ تەوەران دا دبینیت، ئەوژی، تەوەرێ ئارەزوویی، کو تەوەرەکێ بنەرەتییە، پێکدهێت ژ (خۆد)کەسایەتی و بابەتی(بولكعبيات، 2015: 169-170). تەوەرێ دووێ پێك دهێت ژ (تەوەرێ گەهاندنێ،یان پەیوەندیکرنێ، ئەڤ تەوەرە فرێکەری و وەرگری بخۆڤە دگریت،)(بشیر، 2019-2020: 24-28). تەوەرێ دۆماهیکێ ژی ب(تەوەرێ هەڤرکیێ هاتیە ناڤکرن، پێکدهێت ژ هاریکار و بەربەست)(أونيس، 2012-2013: 43-55). کەواتە شرۆڤەکرنا ڤەگێرانکی رێکەکا پراکتیکی یە، ب رێکا وێ دێ شێن بگەهینە واتایێن ڤەشارتی د ناڤ ریز و گۆتنان دا.

گریماسی دوو چەمکێن دی بکارئینیانە ئەوژی(پێکهاتا سەرڤە یا دەقی و پێکهاتا کویر یا دەقی)، ئەو رێکا پراکتیکی ئەوا مە دگەهینیتە واتایێن نە روون و ئاشکرا د ناڤ دەقان دا، گریماسی ناڤ لێکریە، پێکهاتا کویر یا دەقی(بولكعبيات، 2015: 169). بەلێ پێکهاتا سەرڤە یا دەقی((زیاتر لە فۆرمی زمانیدا، ئەو بنیادە گێرانەوەیی دەردەکەوێت، وەك كردەی ڕووداو و گۆرانكاریەكان و وێنە چوارچێوەی كات و شوێن

دەگرێتەوە))(ڕەسول، 2024: 12). (نموونا هوکاری) ئەگەرەکێ گرنگە ژ ڤەگۆهاستنا بونیادێ سەرڤە یێ دەقی بۆ بۆنیادێ کویر یێ دەقی)(بولكعبيات، 2015: 175) کەواتە د ناڤ رۆمانێ دا، پییر زیما ب رێکا زمانی پشت بەستنێ ل سەر ئەڤێ تیۆرا گریماسی دکەت ژ بۆ ئاشکراکرنا رەهەندین جڤاکی و ئایدیۆلۆژی.

4- قوناغێن شرۆڤەکرنێ ل دویڤ میتۆدا جڤاکناسیا دەقی:

قوناغێن شرۆڤەکرنا دەقی د زانستێ جڤاکناسیا دەقیدا، د ناڤ ئێکداچوویی و پێکڤەگرێدایی نە، هەر قوناغەك، قوناغا دی دخوازیت، ژ بۆ زێدەکرنا روونی و رێزبەندیێ د شرۆڤەکرنێدا، پێدڤیە ڤەکۆلەر ل دویڤ ئەڤان چوار قوناغێن ل خواری دیارکری دەقی شرۆڤەبکەت، ئەو ژی ئەڤ قوناغەنە:

قوناغا ئێکێ: ل دەسپێکێ پێدڤیە ئامارە ب هەمی ئەوان شرۆڤەکرنان بهێتەکرن، ئەوێن زانستێ جڤاکناسیا دەقی بکارئیناین، ل سەر دەقێ ئەدەبی و بتایبەتی رۆمانێ، هاتینە جێبەجێکرن، ژ ئەوان ژی شرۆڤەکرنێن پییر زیمایی نە، تا کو بشێت ب بارودوخێ جڤاکی- زمانڤانی یێ روون و ئاشکرا ڤە گرێ بدەت.

قوناغا دووێ: ئەو ڤەکۆلەرێ شرۆڤەکرنا دەقان دکەت ل دویڤ زانستێ جڤاکناسیا دەقی، پێدڤیە شرۆڤەکرنا خۆ ژ دیارکرنا بارودوخێ جڤاکی-زمانڤانی دەست پێبکەت، هەروەسا زانینا وی بارودوخێ مێژوویی و زمانی یێ سەردەمێ نڤیسەری.

قوناغا سیێ: د ئەڤێ قوناغێدا، شرۆڤەکرن ب دیارکرنا زاراوێن جڤاکی و گوتاران د هەر دەقەکی دا دەستپێدکەت، چەوا د ناڤ دەقی دا بەرجەستە بووینە و چەوا برێکا هەڤتێکستیێ کارلێك ل گەل ئەوی بارودۆخی کریە، هەروەسا کیشك زاراوە و گوتارن هاتینە وەرگرتن، ل گەل دیارکرنا شێوازێن رەخنەگرتنێ، چ ب رێکا هەڤرکی، گوهنەدان یان نەگوتنا ئەوێ راستیا هەیی(أحمد، 2018: 28).

قوناغا چوارێ: د ئەڤێ قوناغێدا، ڤەکۆلەر دێ دەربازی شرۆڤەکرنا پێکهاتێن فەرهەنگی، واتایی و ڤەگێرانکی یێن دەقی بیت، ئەڤ شرۆڤەکرنە ل بەر رۆناهییا یەکەیێن بارێ جڤاکی و زاراوێن جڤاکی دهێتەکرن، ل سەر ڤەکۆلەری پێدڤیە ب دوو

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بۆچـــوونێن تەمامکـــەر دەســـتپێبکەت، ئەوژی(بـــەهایێن جڤـــاکی هەبوونـــەکا ســـەربەخۆ ژ زمـــانی نینـــە، هەروەســـا یەکـــەیێن فەرهـــەنگی و رێزمـــانی یـــێن واتـــایی، بەرژەوەنـــدیێن جڤـــاکی بەرجەســـتەدکەت و دشـــێن ببنـــە گـــرەوێن هـــەڤرکیێن جڤـــاکی، ئـــابووری و سیاســـی)(زیما، 1991: 177). هەروەســـا روونکرنـــا ئـــەوان زاراوان پشـــتی کـــو رەهەنـــدێن وان یـــێن جڤـــاکی هاتینـــە دیـــارکرن، ژ گرنگتـــرین ئـــەوان زاراوان (بکـــەر-کارکـــەر) یـــێ کـــو ب واتـــایێ ڤـــە گرێـــدایی، هەروەســـا زاراوێ(فرەواتـــایی) و دیارکرنـــا کـــودێن واتـــایی و کـــارکرن ل ســـەر گرێـــدانا هـــەمی زاراوان ژ بـــۆ وەســـفکرنا دەقـــی ل ســـەر ئاســـتێ واتـــایی و گرێـــدانا وی ب ئاستێ ڤەگێرانکی ڤە ب رێکا هێلکاریا (نموونا هۆکاری) یا گریماسی.

5-شـــرۆڤەکرنا رۆمانـــا (ئاڤـــا مـــەزن دەمـــێ کـــو ماســـیێن خـــوە تێهنـــی دهێلیت) ل دویڤ بنەمایێن تیۆرا پییێر زیمایی:

5-1-ئاستێ فەرهەنگی و واتایی (دەلالی):

د نـــاڤ رۆمانـــا (ئاڤـــا مـــەزن دەمـــێ کـــو ماســـیێن خـــوە تێهنـــی دهێلیـــت) یـــا (ســـەبری ســـلێڤانەیی)دا، ئـــەو پـــەیڤ و دەربـــرینێن کـــو رەهەنـــدەکێ جڤـــاکی و ئایـــدیۆلۆژی هـــەین، دشـــێن رامانـــەکا دی بخۆڤـــەبگرن کـــو دەربرینـــێ ژ بارودوخـــەکێ جڤـــاکی، سیاســـی، ئـــایینی، کەلتوری،مێژوویی..هتـــد بکـــەن، بکارئینانـــا هنـــدەك پـــەیڤێن فەرهـــەنگی وەك(کولـــە، رەڤـــین) د ئاستێ فەرهەنگیـــدا رامانـــا خـــۆ هەنـــە، د هـــەمان دەمـــدا رامانـــەکا دیتـــر ژی دبەخشـــن، کولـــە ئاماژەیـــە بـــۆ پاراســـتنا خێـــزانێن کـــورد ل دەمـــێ ل ســـەر بانـــان دنڤســـتن ل وەرزێ هـــاڤینێ ژبـــەر نـــەبوونا کـــارەبێ، کـــو ئـــەڤ دەربرینـــە هەســـتەکێ هەســـتداری و نۆســـتالژیایێ یـــە کـــو تێـــدا ئامـــاژێ ددەتـــە دەمـــەکێ بـــوری و ژیانـــا جڤـــاکی، ئـــانکو دیارکرنـــا چینـــەکا جڤـــاکی یـــا ســـادە. رەڤـــین ژی ئاماژەیـــە بـــۆ وی دەمـــێ کـــوردان وەلاات و مـــال و ســـامانێن خـــو هێلادین ژبـــەر رژێمـــا دکتـــاتورا عیراقـــێ و بـــەرەڤ وەلاتێن بیـــانی ڤـــە چـــووین، کـــو ئـــەڤ چەنـــدە ژی ئـــەوێ زولـــم و زورداریـــا ل نەتـــەوێ کـــورد هاتیـــەکرن ددەتـــە دیـــارکرن. ((هـــەی دونیـــایێ تـــو چـــاوا مرۆڤـــا دگوهـــەری، بـــەری دەهـــ و حـــەفت ســـالان..ســـپێدە زوی بـــی، هێـــژ کولـــە ل ســـەر

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بانا ڤـەدایی بـین، ئـەز ل خـوارێ بـیم، مـن مەشـك دكـا و بهیسـتنا مـن بهیسـتی گـورمێنی ژ هەڤشیێ گوندی هات..ئەم ژی رڤین))(سلێڤانەیی، 2021: 13).

ل دویـڤ دەم و جهــ و رووبـدانان رامانـا پـەیڤان دهێتـەگۆهرین، لـەورا هــەر پەیڤـەك دشێت بەرهـەمێ مێژوویـەكا درێـژ و ئـالۆز بیـت، ئـەڤ پەیڤـە د نـاڤ خـۆدا گەلـەك واتایـان هەلـدگریت. هەروەسـا هنـدەك پـەیڤ د نـاڤ زمانیـدا هەنـە دبنـە هێمـا بـو هـەڤركیێن جڤـاكی، هنـدەك پـەیڤێن دی نڤیسـەری بكارئینایـنـە كـو رامانـا وان ژ ئـەنجامێ ئـەوان هــەڤركیان بــوون ئــەوێن د ئــەوێ قونــاغێ دا زال، ئــانكو كێشــە و جــورێ دەســتهەلاتێ كاریگەریـەكا مـەزن ل سـەر هـەلبژارتنا پـەیڤان هەیـە، پـەیڤا (تڤـەنگا تنـائیش میـری، روپـی)، بكارئینانـا ئـەڤان هـەردوو پـەیڤان ئـەوی سـەردەمی دیاردكـەت یـێ كـو مللـەتێ كـورد تێـدا دەربـازبووی، كـو سـەردەمەكێ پـر بـوو ژ زولـم و زورداریـا حكومـەتا وی سـەردەمی یـا عیراقـێ ل گـەل مللـەتێ كـورد و ئـەوی بـارودۆخێ ئـابوری یـێ نـەخوش یـێ كـو ب سـەر نەتـەوێ كـورد دا هاتی((لویلویكـا تڤـەنگا تنـائیش میـری دانـا سـەر سـینگێ ئەبابـەكری پشـتی كـو لـب كێشـایە بـەر و تلاڵ خـوە دانـایی سـەر چـەقماقا وێ..دا كریـا كەلـەكێ نـەدت، كـو ب تنـێ ئێـك روپـی یـە، نیـڤ سـەعەتێ ب باسـكێن خـوە ئاڤـا مـەزن دەرباز دكت))(سلێڤانەیی، 2021: 35، 57).

لایـەنێن كـەلتوری و ئـایینی دنـاڤ رۆمـانێ دا جهـەكێ بەرفرەهـ گرتیـە كـو ئـەڤ لایەنـە پتـر جڤـاكێ كـوردی ددەنـە نیاسـین((بێهنا ئەبابـەكرێ مـرێ مـالغ بـوو، چـو جهـێن وەسـان نـەبوون وی بحـەوینن، نـەچاربوو ژ قەسـرێ دەركـەڤت، جـار قەسـتا كێلـێن ئێزدیـان دكـر جـار ژی دچـوو نهاڵ قـورێ..وەك پیرەمێرەكـی تلـێن خـوە قرچانـدن و روینشـتە سـەر باگوردانی..مـەلایێ كـوم سـۆر ب سالویسـی خـەزالێ تێدگـەهینت كـو گـەز و مەقـەس د دەسـت وێ دانـە..ب سـەرێ تـە دێ پێنجوكـانێ پێكت!))(سـلێڤانەیی، 2021: 40، 66، 87). ئـەڤ دەسـتەواژە(ئێزدی، بـاگوردان، پێنجوكـانێ) تایبەتمەنـدیا مللـەتێ كـورد دیـار دكـەن. پـەیڤا (ئێزدی)ئـەڤ پەیڤـە دبیتـە ئامـاژەك بـۆ وێ پێكڤـە ژیانا كـوردان ل هـەمی دەڤـەران، كەواتـە دبیتـە هوشـیاركرنا جڤـاكی ژ ئـەوێ جوداهیـا دناڤبـەرا چـین و ئایینـان دا دكـەن، كـو ئـەڤ چەنـدە دبیتـە ئەگـەرێ وێ چەنـدی هـەمی دەمـا دوژمـن بشـێت ب

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ساناهی دەست بسەر وی جهی دا بگریت، لەورا پێدڤیە هاریکاریا ئێك و دوو بکەین بێی کو هەست ب هیچ جوداهیەکا ئاینی یان یا چینایەتیی بهێتەکرن. پەیڤا (باگوردان) چینەکا دەستنیشانکری یا جڤاکی ددەتە دیارکرن، کو ئاماژەیە بۆ بێ کاری و بێ بەرهەم و بێهیڤیبوونێ، ژبەر کو گەلەك ژ کەسێن دناڤ جڤاکی دا د بێ کار و بێ بەرهەمن، ئەڤ کەسە بەردەوام دبنە ئەگەرێ وێ چەندێ کو کار و کریارێن نەباش د ناڤ جڤاکی دا زێدە ببن و ناهێلن جڤاك خو پێش بێخیت و ببیتە جڤاکەکێ بەرهەمدار. هەردیسان (پێنجوکانێ) دناڤ ئەڤی دەقی دا، دەربرین و نیشاندانا ژیانا جڤاکەکێ سادەیە هەروەسا پاراستنا کەلتور، رەوشت و تیتالێن کوردی یە، هەردیسان دبیتە پارچەك ژ ناسناما گەلێ کورد یێ کو ژ باب و باپیران بۆ مە مابیت.

هندەك کەسایەتی هەنە کو بکارئینانا وان رامانەکا گشتی ددەن، ئانکو خودان رامانێن ڤەشارتینە، لێ رامانا وان هەر ئەو رامانە ئەوا جڤاکی بۆ دروست کری، هندەك پەیڤێن فەرهەنگی هەنە کو وەکی کەسێن گشتی دهێنە دیتن لێ دبنە هەلگرێن رامانێن جودا، بۆنموونە: ئۆزباشییەك ئوسمانی، سەرسپی، مەلایێ کومسۆر، دناڤ ئەڤی دەقیدا((هەردەم مەشا وێ وەك یا ئۆزباشییەك ئۆسمانی بوو، بەلێ وی رۆژێ قەدەم لێ شکەستن. خێلیا بویکانیێ ژ سەر چاڤێن خوە یێن چرمسی هلدا))(سلێڤانەیی، 2021: 1). شرۆڤەکرنا دۆخێ کەسەکێ دکەت کو بەرێ خۆدان هێز و دەستهەلات بوو، لێ نوکە کز و لاواز بوویە، دەربرینا ئۆزباشییەك ئۆسمانی، د رامانا خۆ یا فەرهەنگی دا پلەکا لەشکەری بوو دناڤ ئیمبراتۆریەتا ئۆسمانیدا، کو وەکی رێبەر و سەرۆکایەتی، گەلەك جاران پلەکا پیرۆز و خودان دەستهەلات بوو، ئانکو ب رێکا بکارئینانا ئەڤان پەیڤان سەردەمەکێ مێژوویی یێ کەڤن و بەراوردکرنا ژنێ ب ئۆزباشییەك ئۆسمانی، هێز و شیانێن ژنێ ددەتە دیارکرن، بەلێ ژبەر رەوشت و تیتالێن وی جڤاکی، ئەوێ ژنێ ئەڤ دەستهەلاتە ژ دەستدایە، ئانکو کەسایەتیا وێ یا بهێز و ب بەخت، هاتە گۆهرین بۆ کەسەکا بێ هێز و بێ بەخت. کەواتە رامانا ئەڤان پەیڤان گرێداییە ب داب و نەریێت وی جڤاکی ڤە. یان ژی لجهەکێ دی نڤیسەر دبێژیت((بەری کو وێ ل مەهینا کحێلا تڤاندی سویار بکن، ب لڤینەکا سڤك خوە ژ دەستێن سەرسپیێ رزگار دکت و بەر ب هەمبێزێ دایکا خوە قومریێ ڤە دکت غار))(سلێڤانەیی، 2021: 2). دەربرینا(سەرسپی) د کەلتورێ کوردیدا نیشانا ژنێن ناڤساڵچوویی و پیرن، ل سەر ئاستێ

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هێمایی نوێنەراتیا دەستهەلاتا کەڤن دکەن، کو بریارێ ل سەر کچینیا بویکان ددەن، نڤیسەر ب دیارکرنا ئەڤێ دیاردێ یا کو دناڤ جڤاکێ کوردیدا بەربەلاڤ ب تایبەت د سەردەمێن کەڤندا هەولددەت جڤاکی هشیار بکەت و ئاماژێ ددەتە دەرکەفتن و سەرهلدانا مافێن ژنان، ب تایبەتی ئەو ژنێن کو دژی رەوشت و تیتالێن کەڤن و زەلامسالارییێ. د جهەکێ دی دا هاتیە((ب وی دەستووداری قومری شەڤەکا دی ژی ژ شەڤێن خەمگین دقەتینت هەتا کو گوهـ ل بانگێ مەلایێ کومسۆر دبت..ل بەر ئاڤێن ئاڤا مەزن))(سلێڤانەیی، 2021: 6-7). دناڤ کەلتورێ کوردیدا مەلایێ کومسۆر ئاماژەکە بۆ کەسەکێ بێزار یان هەلچوویی، هەرچەندە رەنگێ سۆر سیمبۆلا خوینێ و ئاگری یە، لێ مەلایێ کومسۆر وەك کەسەکێ بێزارکەر دهێتە نیشاندان، دەمێ مەلا کومسۆر دبیت، ئاماژەیە بۆ وێ مەترسیداریا ئەوان کەسێن ئایینی و قەیدێن جڤاکی یێن کو نوینەراتیا دەستهەلات و جڤاکی دکەن و دشێن کەسێن توند و بێ بەخت بن، یان ژی دبنە ئالاڤەك ژ بو دژایەتیکرنا ئەوان کەسێن کو بەرامبەر رێورەسمێن ئایینی و کەڤن دراوەستن، ب گشتی ئەڤ دەربرینە دبیتە هوشداریەك بۆ ئەوان ئالۆزی و ئاریشێن ژ ئەنجامێ زولما دەستهەلاتا ئایینی دا دروست دبن و هێمایەکە ژ بۆ پێکهاتنا دژایەتیێ دناڤبەر نەریتێن کەڤن یێن کو کەسێن ئایینی نوینەراتیا ئەوان دکەت و ڤیانا وان کەسێن کو مەلا ژێ بێزار.

نڤیسەر ل جهەکێ دی دناڤ رۆمانێدا ب وێنەکێ نوی ئەفسانەکا مێژوویی یا گەلێ کورد ددەتە دیارکرن، ئەوژی بکارئینانا ناڤێن(مەم و زین، خەج و سیامەند، فەرهاد و شێرین) کو هەر ژ کەڤندا هەر کچ و کورەکێ ئەڤینی کربا چیرۆکا ئەوان ب رەنگەکێ تراژیدی و ژێکڤەبوون ب دوماهیك دهات، ئانکو بکار ئینانا ئەڤان ناڤان د دەڤیدا هەروەکی نڤیسەر ئاماژێ پێ ددەت((**حەژێکرنا چی، ئەیتا؟! کێ د وێریا وی بەحسی بکەت؟ مەم و زین، خەج و سیامەند، فەرهاد و شێرین، نەخوە ئەڤ چیرۆکێت بۆ مە دبێژن هەمی درەو بین؟**))(سلێڤانەیی، 2021: 18)، وەکی رەخنەکێ ل جڤاکی دگریت، ژبەر کو جڤاك ب چاڤەکێ کێم بەرێ خۆ ددەتە ئەڤینیێ، چ کەسان نەدشیا ئەڤینیێ بکەت ژ بەر ترسا ژ جڤاکی، و هەر کەسێ ئەڤینیێ بکەت، چیرۆکا وی وەکی یا مەم و زین، فەرهاد و شێرین، خەج و سیامەندی دێ ب رەنگەکێ تراژیدی ب دوماهیك هێت.

د تێکستەکێ دی دا دەستەواژێ((**دێ کەرەمکە مەلایێ دوانزدە علمی**))(سلێڤانەیی، 2021: 30). ژ لایێ نڤیسەریڤە هاتیەبکارئینان، ب هەردوو رامانێن خۆڤە دبیتە ئاماژەك ژ بۆ نیشاندانا

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

چینەکا جڤاکی یا رەوشەنبیر، ژبەرکو ل سەر ئاستێ زمانی مەلایێ دوانزدە علمی ئاماژەیە بۆ کەسەکێ زانا و ئایینی، ب تایبەت د بوارێ زانستێن ئیسلامیدا، ژمارە دوانزدە ب رامانا گەلەك زانست و زانین دهێت، کەواتە کەسەك هەیە د دوانزدە زانستێن جودا جودا دا شارەزایە، ئەڤ زانستە ب گشتی د سەردەمێن کەڤ یێن ئیسلامیدا دهاتنە خواندن، وەك شرۆڤەکرن، فەرمودە، فقهـ...هتد. لێ رامانا ئەڤی دەستەواژەیی ژ لایێ نڤیسەریڤە نە بتنێ ئاماژەیە بۆ کەسەکێ زانا، بەلکو هێمایەکە بۆ رەۆشەنبیریەکا بلند و شیانێن مەزن یێن هزری دناڤ جڤاکێ کوردیدا هەر ژ سەردەمێن کەڤن، لەورا ئەڤ دەربرینە دشێت وەکی پرەکێ بهێتە دیتن دناڤبەرا رەوشت و تیتالین کەڤن و پێدڤیێن نویدا، چونکی هەم رێزێ ل زانستێن کەڤن و ئایینی دگریت و هەم گرنگیا فێربوونا بەردەوام نیشان ددەت.

د ئاستێ واتایی دا، نڤیسەری ب دەربرینا رستەکێ یان کۆمەکا رستان ئاماژە ب چەندین رەوشت و تیتال و هەڤرکیێن جڤاکی و سیاسی و رەوشەنبیری یێن مللەتێ کورد کریە، بۆنموونە: ((هەرئێکی ب تیتکەك رەش چاڤێن خوە گرێدابوو، هەردوو تلێن شەهدێ ژی کربوون د گوهێن خوە دا..شڤێدی ئەز تێرنەنڤستم دەولە سەرێ پێشیا!))(سلێڤانەیی، 2021: 7، 9). کەواتە ئەڤ جڤاکە چاڤێن خۆ ل سەر راستیێ دگرن یان ژی راستیان ڤەدشێرن یان ژی هاتیە خاپاندن و گوهداریا دەنگێ راستیێ ناکەن، ئەڤ چەندە ژی ئایدیۆلۆژیا چینەکا جڤاکێ کوردی ددەتە دیارکرن ب تایبەتی ئەوێن ب ناڤێ ئایینی کاردکەن، لەورا ب ئەڤێ دەربرینێ ئاخفتنکەری دیتنەکا رەش ژ بۆ رەوشا جڤاکی هەیە، هەروەسا چەوانیا زولم و زورداریا ل خەلکی دهێتەکرن ددەتە دیارکرن، بتایبەتی ئەو کەسێن رێکێ نەدەن کەس تێبگەهیت کا چ تشت ل دەوروبەرێن وان روویددەت. هەروەسا ب دەربرینا رستا(شڤێدی ئەز تێرنەنڤستم دەولە سەرێ پێشیا)کەسەکێ گەلەك خەمبار و خودان رەوشەکا نەئارام و تێکچوویی ددەتە دیارکرن، کو ئەڤ چەندە ژی ژ ئەگەرێ ئەوی بارودوخێ تێکدەر و توندە یێ کو تێدا دژیت. هەروەسا هەر ب رێکا وان رستە و پێکهاتان، جڤاکناسیا دەقی هەولددەت ئەوی دەمێ دیارکری تێبگەهیت، یێ کو جڤاك تێدا ژیایی. ((پاشی ب ئاورێن تژی غەزەب ل سۆفی سلۆیی نێری و دگەل خوە گۆت:هەی من د مەسەبێ تەنا، پیرەمێرێ

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

پیس.. پتر ژ نەقلەکێ ئەز ب دەوارێت خوە بێت بارکری ڤە ب دەستێ ڤان بەرازا هاتمە گرتن))(سلێڤانەیی، 2021: 82، 113). رستا(هەی من د مەسەبێ تەنا، پێرەمێرێ پیس) ئەڤ دەربرینە گەلەك جاران ب رەنگەکێ نەراستەوخۆ دهێتەبکارئینان، ب رامانا نەرازیبوونێ، کەواتە رەخنەگرتنە ل ئەوان کەسان یان ئەوان بیروباوەرێن کەڤن یێن نە گونجایی ل گەل ئەڤی سەردەمی و پێدڤی ب گۆهرینێ نە. هەروەسا (پتر ژ نەقلەکێ ئەز ب دەوارێت خوە بێت بارکری ڤە ب دەستێ ڤان بەرازا هاتمە گرتن)، ئەڤ رستە گەلەك لایەنێن ئایدیۆلۆژی ڤەدگریت، ئاخفتنکەر ب وی رەنگی ددەتە دیارکرن کو ئەو کەسێن دەستهەلات د دەستێن واندا، دناڤ جڤاکی دا خۆ ژ کەسێن ئاسایی بلندتر دبینن، ئەڤ چەندە ژی نیشانا هەبوونا نەیەکسانییێ یە، و ناسناما گەلی کورد ددەتە دیارکرن، کو کورد ل دەسپێکێ خودان ژیانەکا سادە بوون، گەلەك جاران دەستهەلاتا وی سەردەمی بوویە ئەگەرێ پەیداکرنا هەڤرکی و ناکۆکیێ دناڤ کوردانداو گەلێ کورد بوویە قوربانی و هەست ب نەبوونا ئازادیێ دکەت، کەواتە ب گشتی ئەڤ رستە ئامازەیە بۆ بندەستیا تاکێ کورد، هێزەك بەرامبەر ئەوان هیڤی و ئومێدان راوەستیایە ئەوێن چەندین سالە هەول بۆ بدەستڤەئینانا وان دهێنەدان، ئەڤە ژی بۆیە ئەگەرێ هەڤرکیێن چینایەتی، نەتەوایەتی و نەرازیبوون و تۆرەبوونە بەرامبەر ئەوان رەفتاران، ئەڤ چەندە ژی دبیتە رێکەك بۆ هشیارکرنا گەلی کورد و پەیداکرنا هزرێن شۆرەشگێری و گۆهرینا ئەوی بارودۆخی.

نقسیەر دناڤ ئەڤی تێکستیدا دبێژیت((دگەل سەلیقە و ئاوازا سترانا : کی زاڤا، کی زاڤا، زاهیرە ئیرۆ زاڤا، کی بویکە کی بویکە بازیغا روی خوەدیکە و گورینا گاڤێن ئاقلێ دین دەمێ خوە بلند دکت و ل ئەردی ددت))(سلێڤانەیی، 2021: 3). ب رێکا کەسایەتیەکا سادە و تایبەت دەربرینێ ژ رەوشەکا جڤاکی دکەت، ئەو رەوشا کچ و ژنێن کورد تێدا دژین، دەسپێکا دەقی ب دەربرینا سترانەکا فولکلوری یا دەوات و شەهیانێن نەریتی دناڤ جڤاکێ کوردیدا دەستپێدکەت، ب تایبەت ل دەڤەرا بادینان ئەڤ سترانە دەربرینێ ژ خوشی و شادیێ دکەت، لێ دەق وەسا نیشان ددەت کو خوشی و شادی تێکەلی خەم و گۆمانێ بووینە، ژبەر کو ب گورمێنا گاڤان، نە ئارامی و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەستێن نەخواستی ددەتە دیارکرن. ئەڤ رەوشە دبیتە ئەگەرێ پەیداکرنا دوودلی و فشارا جڤاکی یا کو تاکەکێ بێگونەهـ داگیرکری.

د تێکستەکێ دی دا نقسیەر دبێژیت((ل بەر ئاڤێن مەزن، بازیغا د دیمەنەك سۆسرەتانە دا وەك پیرەژنەك دێم قورمچی خویادبوو، خوە د تۆرا ماسییان دا قەدقوتا. نیڤەك د ئاڤێ دا و نیڤەکا دی ل سەر خیزی بوو)) (سلێڤانەیی، 2021: 7). ب رێکا ئەڤان رستان دناڤ ئەڤی دەقیدا، دژایەتیەکێ دروست دکەت، ژبەرکو بازیغا سیمبۆلا بهێزترین شێوێ جوانیێ، بوویە پیرەژنکەك. کەواتە بەرەڤ بدوماهیك هاتنا ژیانێ و کەڤن بوون و تێکچوونا جوانیێ، ئەڤە ژی ژ ئەگەرێ ئەوێ بندەستی و زولم و زوردارییە ئەوا دناڤ جڤاکیدا بەربەلاڤ، هەروەسا دوو جیهانێن ژێکجودا و پارچە پارچەبوونێ نیشان ددەت، ئەڤ چەندە ژی دبیتە دیاردەکا مەترسیدار دناڤ کەلتورێ کوردیدا، ژبەر کو گەلەك کەسێن ئەڤی جڤاکی دناڤ پارچەچارچەبوونەکا گیانی و دیرۆکیدا دژین و دناڤبەرا نەریت و نویبوونێدا داگیربووینە، ژیانەکا پری کێماسی و ڤالا ددەتە دیارکرن، کو ئەڤ چەندە ژی بوویە بنەمایەك ژ بۆ ژیانا گەلەك کەسێن وی جڤاکی، ژبەر کو دناڤ جڤاکێ کوردیدا مرۆڤی خۆ ئێخستیە ل بن دەستهەلاتا هندەك کەسێن دی، کو راستیێ لێ ڤەدشێرن.

ل جهەکێ دی نقسیەر دبێژیت((دەنگێ زەنگلێن کەرێێن پەزێ شڤان و بێریڤانان ژ کۆلانان دهێت))(سلێڤانەیی، 2021: 11). ئەڤ دەقە د ئاستێ واتاییدا، ژیانا ئابووری و جڤاکی یا گەلێ کورد ددەتە دیارکرن د سەردەمێن کەڤندا، ژبەرکو (شڤان و بێریڤان) دوو ستوینێن ژیارا ئەڤی جڤاکی بوون و جهەکێ پیروز هەیە دناڤ جڤاکێ کوردیدا، ژبەرکو شڤان هێمایێ مێرانی و گیانەکێ سەربەخۆ و ئازادیێ یە، بێریڤان ژی نیشانا زیرەکی و کچینیا کچا کوردە، هەروەسا دەنگێ زەنگلێن ئەوی پەزی ژیانا گوند و شڤانان ددەتە دیارکرن، کەواتە ئەڤ هەردوو رستە دەربرینێ ژ ژیانەکا سادە یا کوردان دکەت، ئەو ژیانا گرێدایی ب سرۆشت و گوند و ئاژەلان ڤە.

ب دەربرینا هندەك رستێن دی ژلایێ نقیسەریڤە دەما دبێژیت((ئەز دەخیلا تە ژنمام، پێکۆلەکێ بکە بەری بار بێتە سەر شاخێن گایی!))(سلێڤانەیی، 2021: 22). مەبەست ژ دەربرینا(بەری بار بێتە سەر شاخێن گایی) ئەوە، پێدڤیە مرۆڤ کارێن خۆ د دەمدا و ب رێك و پێکی ئەنجامبدەت بەری ببیتە بارەکێ گران، کەواتە هشیارکرنە ژ ئەوان ئاریشان ئەوێن دناڤ جڤاکیدا پەیدا دبن و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ناهێنە چارەسەرکرن و مەزن دبن، لەورا ئاخفتنکەر داخوازا چارەسەرکرنا ئاریشان دکەت بەری مەزن ببن و چارەسەریا وان نەبیت یان ب زەحمەت بکەڤیت.

د تێکستەکێ دی دا نقسیەر دبێژیت((دارێ خورتیێ نەبت، نە هوین دئێنە رایێ و نە ژی دئینن رایێ!))(سلێڤانەیی، 2021: 23). ئەڤ گوتنە دناڤ جڤاکی کوردیدا ل وی دەمی دهێتەبکارئینان دەما کو مرۆڤ بخوازیت کەسەکی یان کومەکێ ئاگەهدار بکەت ل سەر رەفتارین وان یێن خراب و نە دروست، کەواتە دبیتە هاندانەك بۆ گۆهرینا رەفتاران و ڤەکرنا دیالۆگێ دناڤبەرا خەلکیدا، دناڤ کەلتورێ کوردیدا، ئەڤ گوتنە گرنگیا دانوستاندن و رێزگرتنا بیروبۆچوونێن کەسان دیار دکەت، ژ بەرکو دبیتە هشیارکرنەك دژی زۆرداری و سەپاندنا بیروبۆچوونان ل سەر کەسێن دی، ژبەرکو(دارێ خورتیێ) ئاماژەیە بۆ هێز و زورداریێ. کەواتە ئەگەر هوین ب ڤی رەنگی بمینن و خۆ پێش نەئێخن، کەس گوهداریا کەسێ ناکەت و دێ جڤاکەکێ نەزان مینن.

رستەکا دی دناڤ ئەڤی دەڤی دا((بارانەکا هاڤینی یە بۆ ئەردەکی کەلاشتی))(سلێڤانەیی، 2021: 26). واتایا ئەڤێ دیاردا سرۆشتی گەلەك کویرترە ژ رامانا وێ یاکو جڤاك تێدگەهیت، ئەڤ چەندە ئاماژەکرنە ب دوو تشتین دژی ئێك و وان هەردووکان دگەهینیتە ئێك، کو ئەڤ رامانە ژی ژ لایێ نقیسەریڤە بۆ هاتیە دروستکرن، بارانا هاڤینی(نەگونجایی) و ئەردێ کەلاشتی(یێ پێدڤی ب ئاڤێ) ئەڤ بەرهەڤکرنە دبیتە ئەگەرێ هەستەکا ب هێز و واتادار، دیاردکەت کا چەوا رەوشێن زەحمەت دشێن ب رەنگەکێ نەچاڤەرێکری بهینە گۆهرین و دەرفەتا باشبوونێ هەیە، هەروەسا چەوا هەمی تشت د سرۆشتیدا ب هەڤدووڤە د گرێدایی نە و پێدڤی ب هەڤسەنگیێ هەنە، هوسا جڤاك ژی پێدڤی ب کەسانێن تێگەهشتی و زانا هەنە بۆ هەر رەوشەکا ب زەحمەت.

لجهەکێ دی نقسیەر دبێژیت((نە نڤێژا دکت و نە ژی رۆژییا دگرت و دگەل هندێ ب رویڤایمی بەحسێ چار ژنا دکت))(سلێڤانەیی، 2021: 31). ئاخفتنکەر ب رێکا ئەڤی دەڤی هندەك ستوینێن ئیسلامێ دیار دکەت(نڤێژ و رۆژی)، هەروەسا سنەتا ئینانا چوار ژنان، ئەڤ دەربرینە بەحس ل ئەوان کەسان دکەت ئەوێن هەمی ئەرکێن ئیسلامێ نزانن ب تنێ ئەوی تشتی دزانن ئەوێن هزر دکەن د بەرژەوەندیا وان دایە، ئەڤ چەندە ژی دووروویی و نەدروستیا ئولداریا کەسان دیاردکەت.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

دناڤ جڤاکێن ئیسلامیدا ب گشتی و یێ کوردی ب تایبەت، ئەڤ جۆرە دەربرینە گەلەك جاران بۆ رەخنەگرتنە ل ئەوان کەسێن کو ب دروستی پەیرەویا ئایینی ناکەن، کەواتە ئەڤ رستە دناڤ ئەڤی دەقیدا دەربرینێ ژ ئایدیۆلۆژیا چینەکا دەستنیشانکری دکەت ب تایبەت ئەوێن کار دکەن ژ بۆ بەرژەوەندییێن خۆ ب رێکا بیروباوەرێن ئایینی. هەروەسا ل جهەکێ دی نقیسەر بەحس ل بیروباوەرێن ئاینێ ئیسلامێ دکەت، ئەڤ چەندە ژی نیشانا هەبوونا ئێکگرتنێ یە دناڤ ئایینێن جودا یێن دناڤ جڤاکێ کوردیدا دژین، دناڤ ئەڤی تێکستی دا((ل سپێدێ زوی، زەلام ب جارەکێ دچن نڤێژا عەیدێ و پشتی ڤەدرەڤن، دچن مالا مەلا تەیبی هەم دا عەیدا وی پیرۆز بکن هەم ژی دا تێشتێ بخون)) (سلێڤانەیی، 2021: 147). نقیسەر چەندین لایەنێن ئایدیۆلۆژی و جڤاکی یێن گرنگ دیاردکەت، ل دەسپێکێ گرنیگیا ئایینی دناڤ جڤاکێ کوردیدا دیاردبیت، چونکی نڤێژا جەژنێ، وەکی ئەرکەکێ پیرۆز دهێتەدیتن کو زەلام هەمی پێکڤە قەست دکەنێ، هەروەسا هەستا ئێکبوون و هەڤکاریێ دناڤ جڤاکیدا دیاردبیت، ژبەرکو چوونا زەلامان بۆ نڤێژێ ب کوم نیشانا ئێکگرتن و پشتەڤانیا جڤاکی یە، هەروەسا رێزگرتن ل کەسێن ئایینی وەکی مەلا تەیب، چوونا ئەڤان کەسان بۆ مالا وی نیشانا رێزگرتن و بلندکرنا بهایێ وی یە دناڤ جڤاکیدا، هەروەسا ب ئەڤی دەقی گرنگیا رەوشت و تیتالین گەلی کورد دیاردبن، ژبەرکو خوارنا تێشتا جەژنێ، ئێکە ژ داب و نەریتێن جڤاکی کورد، کەواتە ئایینی ژی رۆلەکێ گرنگ د ئێکگرتنا جڤاکیدا هەیە.

کەواتە زیما گرنگیێ ددەتە ئەڤان هەردوو ئاستان، ژبەرکو پەیڤا فەرهەنگی دبیتە ئامرازەك بۆ دیارکرنا ئایدیۆلۆژیا جڤاکی د سەردەمەکێ دیارکریدا، کو ئەڤ چەندە ژی ب رێکا پەیڤان دهێتە وێنەکرن و ئاستێ واتایی ژی ئەو بوارە یێ کو (بەرژەوەندییێن گرۆپان ب رێکا زمانی تێدا دەرباز دبن و دبیتە رێکەك بۆ دیارکرنا لایەنێ مێژوویی، یێ کو دەق تێدا هاتییە بەرهەمئینان)(غربي، 2019: 359).

2-5-ئاستێ ڤەگێرانکی:

دناڤ رۆمانا (ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسییێن خوە تێهنی دهێلیت) یا (سەبری سلێڤانەیی)دا، ل دویڤ ئەوێ پشبەستنا پێێر زیمایی ل سەر نموونا هوکاری یا گریماسی، ب رێکا زمانی دشێین رەهەندێن جڤاکی و ئایدیۆلۆژی شرۆڤەبکەین،

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

قـەگێرانا بابـەتێن جڤـاکی، سیاسـی، رەوشـەنبیری و نیشـاندانا لایـەنێن مێژوویـی دنـاڤ ئـەڤێ رۆمـانێ دا د چەنـدین بـارودوخێن جـودا دا دەربازبووینـە، د تـەوەرێ ئارەزوویـیدا، کەسـێن سـادە دبنـە خـود، کەواتـە خـود: بـابێ مسـرینێ، بابـەت: ڤەگەرانـدنا ژیانـا زاروکـەکێ. کەواتـە ژبـەرکو ئارمانجـا بـابێ مسـرینێ رزگـارکرن و زڤرانـدنا ژیانـا کچـا خـۆ بـازێ یـە، لـەورا بـابێ مسـرینێ دبیتـە خـود و رزگارکرنـا کچـا وی دبیتـە بابـەت. د تـەوەرێ گەهانـدن یـان پەیوەنـدیکرنێ دا، بازێ(بازیغـا) دبیتـە فرێکـەر، چـونکی ئـەو دبیتـە ئارمانجـا بـابێ وێ و دزڤریـت داکـو ژیانـا وێ قورتـال بکـەت، چـونکی ل دویـڤ ئـەڤێ هێلکـارییێ فرێکـەر دبیتـە ئارمـانج ژبـۆ خـودی، لـێ وەرگـر دبیتـە دەیکـا مسـرینێ، چـونکی ئـەوێ ئاگەهـداریا بـابێ مسـرینێ کـر کـو بـازێ ل مـال هێلایـە، و هانـدانا وی کـر بزڤریـت. د تــەوەرێ هەڤرکییێــدا، رولــێ هــەرئێك ژ هاریکــار و بەربەســت بەرامبــەر خــودی ژبــۆ گەهشــتن ب ئارمانجێ(بابــەتی) دیاردبیــت، چــونکی د ئاســتێ ڤــەگێرانکی دا ئــەڤ هــەردوو ئەگــەرە وەکــی پالپشــت یــان رێگریگــرن دەردکــەڤن، کەواتــە هاریکــار: دەیــك و بــابێن وان، بەربەســت: ئــاگر و دویکێــل و تــۆپ ئــەوێن ژ لایێ حکومــەتا دکتــاتور ل وی ســەردەمی ل ســەر گونــدێن کــوردان د باراندن((ئــەم چوونــە د شــکەفتێ دا، ل وێــدرێ ژ نــوی هاتــە بیــرا مــن، کــو بــازێ د لانــدکێ دا مایــە ل ســەر بانی..عــەرد بــی ئــاگر و عەســمان بــی دویکێــل..و ل بــەر گورمێنــا تۆپــا، بــابێ تــە زڤــری بازێ..بــەلی قــەنج بــی کــا مــە نانــەك دابــی کیــژ فەقیری))(سـلێڤانەیی، 2021: 13، 14). کەواتـە ب رێکـا زمـانی ئاسـتێ سـەرڤە یـێ دەقــی دیــار دبیــت، کــو ئــەوژی ب رێکــا بکارئینانــا هنــدەك دەســتەواژە و پــەیڤان بــەرەڤ ئاسـتێ کـویر یـێ دەقـی دچیـت و سـەردەمەکێ مێژوویـی یـێ جڤـاکێ کـوردی ددەتـە دیـارکرن، ئـەو سـەردەمێ حکومـەتا عیراقـێ زولـم ل خـەلکی دکـر و گونـدێن وان تالان دکرن.

وێنـەکێ دی یـێ جڤـاکی دنـاڤ ئـەڤێ رۆمانێـدا کـو نقیسـەر بڕێکـا زمـانی نیشـانددەت ئـەڤژی ئـەو رەوشـت و تیتـال و زورداریـا بەرامبـەر ژنـێ دهاتـەکرن و گوهـداریکرن و کارتێکرنـا ئـاخفتین خـەلکی و نـەبوونا ئازادیـا بریـاردانێ د نـاڤ جڤـاکێ کـوردی دا، ((دابـۆ تـە بێـژم مـام، ئـەو دۆتمامـا منـە و ئـەز ژ هـەر کەسـەك دی فـەرزترم... زاهـرێ مـامی خـوە،

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کەس دی نینە حەتا تو وەدبێژی!..وەك هەر زەلامەك دی هزرکر کچا وی بازیغا پێگەهشتی یە، ئانکو هژدە سالە و گەرەکە شوی بکت هەگەرنا خەلك دێ ئاخڤیت..دناڤبەرا زولما برازایی و فشارا ئاخفتنا خەلکێ دا، ئەبابەکر زولما برازایێ خوە هلدبژێریت و کچا خوە یا بازیغا یێ پێشکێشی وی دکەت..لێ وێ نەدڤیا شوی بکەت..بازیغا هێڤیخواز بوو کو شاهسوارێ خەونێن وێ یێن خوناڤگرتی خۆیا بکت))(سلێڤانەیی، 2021: 34، 36، 37). کەواتە ل دویڤ ئەوێ هێلکاریا نموونەیا هوکاری یاکو پییێر زیمایی پشبەستن ل سەر کری بۆ دەربازبوون ژ ئاستێ سەرڤە یێ دەقی و روونکرن و گەهشتن ب واتایا کویر یا دەقی، دناڤ ئەڤی دەقیدا، ب ڤی رەنگی دێ شرۆڤەکەین: خود: بازیغا، بابەت: هەڤژینیا ب زووری ل دویڤ رەوشت و تیتالێن، ئەڤ هەردوو ئەگەرە(خود)و(بابەت) دکەڤنە د تەوەرێ ئارەزووییدا، ژبەرکو بازیغا وەکی کەسەکا سەرەکی دناڤ دەقێ رۆمانێدا، نەدڤیا ل دویڤ داب و نەرییتێن کەڤنین جڤاکی و ب زووری شوی بکەت، بەلکو وێ دڤییا ئەو ژی خودان هەلویست و بریار بیت د هەلبژراتنا هەڤژینیدا. د تەوەرێ گەهاندن یان پەیوەندیکرنێدا، فرێکەر: خەون، هیڤی، شاهسوارێ خەونا، وەرگر: برازایێ ئەبابەکری، کەواتە ژبەر کو بازیغایێ دخواست بگەهیتە شاهسوارێ خەونین خۆ، کو ئەو کەسە وەکی چ کەسان نەبیت و چ کەس ژی وەکی وی نەبن، لەورا نەدڤیا شوی ب کورێ مامێ خۆ بکەت، لێ بێ رازەمەندیا وێ بریار ل سەر هەڤژینیا وێ و پسمامێ وێ هاتەدان. د تەوەرێ هەڤرکییێدا، هاریکار: ئەبابەکر، بەربەست: رەوشت و تیتالێن جڤاکی، زولم و زورداری، ئەبابەکری هەولدان کو هاریکاریا کچا خۆ بکەت کو زوری لێ نەهێتەکرن، لێ ژبەر کارتێکرنا ئاخفتنێن خەلکی و فشارێن ل سەر وی، هەروەسا شویکرنا کچان ل دویڤ رەوشت و تیتالێن جڤاکێ کوردی، نەچاربوو بریارێ ل سەر هەڤژینیا کچا خۆ بدەت ل گەل برازایێ خو.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەنجام:

1- دناڤ رۆمانا(ئاڤا مەزن دەمێ کو ماسیێن خوە تێهنی دهێلیت)یا (سەبری سلێڤانەیی)دا، ئەو پەیڤ و دەربرین و رستێن کو رەهەندەکێ جڤاکی و ئایدۆلۆژی هەین، هەلگرێن رامانێن کویر و ڤەشارتی نە، رامانا وان ب رێکا شرۆڤەکرنێ ل دویڤ بنەمایێن پییێر زیمایی روون و ئاشکرا دبن. د ئاستێ ڤەگێرانکیدا مفا ژ هێلکاریا (نموونەیا هوکاری)یا (گریماس)ی وەرگرتییە.

2- چەندین بارودوخێن جودا ب رێکا تایبەتمەندیێن رۆمانێ دناڤ رۆمانا ڤەکۆلینێدا هاتینە ڤەگێران و ل دویڤ ئەوان بنەمایێن (پییێر زیما)یی دارێشتین، ل سەر ئاستێن(فەرهەنگی، واتایی و ڤەگێرانکی) ئاماژە ب پەیام و چینێن جڤاکی هاتیەدان، ئەڤ چەندە ژی ب رێکا پەیڤ و دەستەواژە و رستە و گوتنێن زمانی هاتیە ئەنجامدان.

3- نڤیسەر ب رێکا تێکستان وێنێن نوی ددەتە دیاردکەت، ئەو وێنە دەربرینێ ژ چینێن جڤاکی دکەن دناڤ رۆمانێدا.

4- نڤیسەری شیایە ب رێکا چەندین تێکستێن دناڤ رۆمانێدا، بارودۆخ و رەوشت و تیتالێن مللەتێ کورد بدەتە دیارکرن کو ئەڤ چەندە ژی دبیتە ئامرازەك ژ بۆ دانەنیاسینا ناسنامە و مێژوویا گەلێ کورد.

5- د ئاستێ فەرهەنگی و واتاییدا، پتریا تەکنیکێن رۆمانێ دبنە ئالڤەك ژ بۆ گەهاندنا پەیاما جڤاکی بۆنموونە: دەم، جهـ، رویدان، داب و نەریت. بەلێ د ئاستێ ڤەگێرانکیدا، پتر کەسایەتی رولێ خۆ دبینیت.

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لیستا ژێدەران:

ئێك: ژێدەر ب زمانێ كوردی:

أ- پەرتوك:

تەیب، هەڤال سەلیم (2006). بونیادگەری د ناڤ رەخنا كوردیدا (ژدەسپێكێ هەتا ساڵا 2003)ێ. هەولێر، چاپا ئێكێ، چاپخانا حەجی هاشم.

حاجی، عبدی (د.) (2018). تیورا ئەدەبی. هەولێر: چاپا ئێكێ، چاپخانا هیڤی.

عبدالرحمن، یەهمان محمد و اسعد، قهرمان (2017). دەروازەیەك بۆ رەخنەیا ئەدەبی. هەولێر: چاپا ئێكێ، چاپخانا هیڤی.

هالبێرگ، پیتەر و دانەرەکانی تر(2010). تیوری ئەدەبی و شێوازناسی. ئامادەکرن و وەرگێرانی: ئەنوەر قادر محەمەد، سلێمانی، مەلبەندی کوردولوجی.

ئەسوەد، نەوزاد ئەحمەد (2011). فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و رەخنەیی، سلێمانی، چاپخانەی بینایی.

ئیسکارپیت، روبێر (2018). کومەلناسی ئەدەب. وەرگێرانی لە فارسیەوە: هیمداد حسێن و سەنگەر نازم، هەولێر، چاپی یەکەم، دەزگایی ئاوێر.

ئەحمەد. شوان(2009). سەرەتاکانی سوسیولۆژیا. سلێمانی، چاپا ئێکێ.

سلێڤانەیی، سەبری(2021). ئاڤا مەزن-دەمێ کو ماسیێن خوە تێهنی دهێلیت. ئیران ، چاپا دووێ، چاپخانا تاران.

ب- گوڤار:

ڕەسول، هەلمەت بایز (د.) (2024). كۆمەلناسی دەقی لە رۆمانی(كەوتنی بۆرەقەڵا لە حیكایەتێكی كۆندا)ی(ماردین ئیبراهیم)دا بەپێی ڕوانگەی تیۆری پیر زیما. گۆڤاری زانكۆی هەڵەبجە، ژمارە 4: بەرگی9، زانكۆی هەڵەبجە.

ڕەسول، هەڵمەت بایز (د.) (2018). سیمیۆلۆژیای گێرانەوە لە رۆمانی (كۆشكی باڵندە غەمگینەكان)ی (بەختیار عەلی)دا، گۆڤاری توێژەر، بەرگی1، ژمارە1، زانكۆی سوران.

نهێلی، نعمت الله حامد، (2011). خواندنەكا جڤاكی بۆ كومەلە چیرۆكا (لێ لێ وەسو) یا چیرۆكنڤیس (یونس ئەحمەد)ە، گوڤارا پەیڤ، ژمارە 58: دهوك.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ت-- نامێن ئەکادیمی:

عەولا، عەبدوڵلا رەحمان (2019). کۆمەڵگە لە رۆمانی کوردیدا، لێکولینەوەیەك لە کۆمەلناسی ئەدەبی باشووری کوردستان 1961-1991. دکتورا، کولێژی پەروەردە، زانکوی سەلاحەددین-هەولێر.

عەبدولرەحمان، ناهیدە حوسێن (2010). لایەنی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە چیرۆکەکانی (حەسەن قزلجی)دا. ماستەر، کولێژی پەروەردە، زانکوی سەلاحەددین، هەولێر.

کەریم، ئازاد عەبدولواحێد (2004). سۆسیۆلۆژیای شیعری کوردی لە ڕوانگەی پێوەرە ئاکارییەکانەوە (کوردستانی عیراق- کرمانجی خواروو)(نیوەی یەکەمی سەدەی بیستەم). دکتورا، کولێژی زمان، زانکوی سەلاحەددین، هەولێر.

دوو: ژێدەر ب زمانێ عەرەبی:

أ- پەرتوك:

دياب، محمد حافظ (1983)، النقد الادبي و علم الأجتماع. عدد 1، مصر: مجلد الرابع.

زيما، پيير (1991)، النقد الاجتماعي. ترجمة: عايدة لطفي، مراجعة: د. أمينة رشيد، د. سيد البحراوي، القاهرة: ط 1، دار الفكر للدراسات و النشر و التوزيع.

زيما، ف. بيار (2013)، النص و المجتمع، افاق علم اجتماع النقد. ترجمة: أنطوان أبو زيد، ط 1، بيروت- لبنان.

عباسي، صالحة (2012)، سوسيولوجيا النص الأدبي و تطبيقاتها في النقد العربي المعاصر، الجزائر.

غولدمان، لوسيان و الاخرون (1986)، البنوية التكوينية و النقد الادبي. ترجمة: محمد سبيلا، ط 2، بيروت – لبنان. مؤسسة الأبحاث العربية.

هاينه من، فولفجانج و فيهفجر، ديتر (1999)، مدخل الى علم اللغة النصي. ترجمة: فالح بن شبيب العجمي، المملكة العربية السعودية: جامعة الملك سعود، النشر العلمي و المطابع.

يقطين، سعيد (2001)، انفتاح النص الروائي، النص و السياق. ط 2، المغرب: المركز الثقافي العربي، دار البيضاء.

ب- گوڤار:

أحمد، صالح (2018)، علم اجتماع النص الأدبي، مفاهيم نظرية و أدوات منهجية، مجلة جيل الدراسات الأدبية و الفكرية، العدد 43.

أحمد، صالح (2018)، علم اجتماع النص الأدبي، مفاهيم نظرية و أدوات منهجية، مجلة جيل الدراسات الأدبية و الفكرية، العدد 43.

بولكعبيات، نعيمة (2015)، علم اجتماع النص، الحدود و المفاهيم، مجلة العلوم الأنسانية، عدد44، مجلد أ.

خديجة، حبيبي و سنوسي، شريط (2021)، إشكالية المنهج السوسيونصي-نقدي بين بيير زيما وكلود دوشي: قراءة تحليلية نقدية في المنهج والمفاهيم والآليات ، مجلة المعيار، المجلد 12. العدد 2، جامعة تيسمسيلت- الجزائر.

غربي، ويزة (د.) (2019)، اللَهج الاجتماعي و رصد الاجتماعي عبر اللغوي في النصوص عند((بيير فاليري. زيما و كلود دوشي)). مجلة اللغة العربية و أدابها، المجلد 7، العدد 2.

نو الهدى، أ. حلاب (2015)، المنهج الأجتماعي في النقد- نشأته و خصائصه، مجلة فصلية محكم، .جامعة العقيد أكلي محند أولحاج/ جزائر: العدد 38، مجلة مركز دراسات الكوفة.

ت-- نامێن ئەکادیمی:

أونيس، كمال (2012-2013)، النموذج العاملي في الرواية ((مذنبون لون دمهم في كفي)) للحبيب السائح. ماجستير، كلية الأدب و اللغات، قسم الأداب و اللغة العربية، جامعة محمد خيضر بسكرة.

بشير، مفتي (2019-2020)، الأشتغال العاملي في رواية أرخبيل الذباب. ماجستير، تيارت، كلية الأداب و اللغات، جامعة ابن خلدون. الجزائر.

بن جامعة، إيمان و بن سديرة، حفيظة (2021-2022)، واقع النقد السوسيو نصي العربي. ماجستير، تيارت، كلية الأداب و اللغات، جامعة ابن خلدون. الجزائر.

گۆڤارى قەڵاى زانست
گۆڤارێکى زانستى وەرزى باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆى لوبنانى فەرەنسى دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگى(١١) – ژمارە(٤)، پاییز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سێ: سایت ژ ئەنترنێتێ:

AMY, M. A. Edited by eNotes, Editorial, 8 May https://www.enotes.com/topics/literary-criticism/questions/what-is-the-sociological-approach-to-literature- . TROOLINE, ,2021.

. عزيز، أحمد، سوسيو نقد الأدب. الأحد11/ أكتوبر/2015 https://www.vetogate.com

چوار: پەیوەندیکرن:

-سەبری سلێڤانەیی، پەیوەندیکرن، دەمژمێر (12:55)نیڤرۆ، شەمبی(2025/5/17).

Dimensions of sociology of the text in the novel (The big Lake when its fish are thirsty) bye the writer (Sabri Silevani) with according to the theory of Pierre Zima

Haje Solaeman Haje Shaxki
Department of Kurdish language, College of languages, University of Duhok, Kurdistan Region, Iraq
Email: haje.solaeman19@gmail.com

Imad Waisi Khalid
Kurdish language, College of languages, University of Duhok, Duhok, Kurdistan Region, Iraq
Email: Imad.Waisi@uod.ac

Abstract:

The relationship between literature and society is a close one because literature takes shape in various fields, such as cultural, economic, political and educational among many others. This relationship becomes apparent through the researches of other scholars, specifically through literary sociology scholarship which was known at the end of the eighteenth century and the

beginning of the nineteenth century. Saint-Simon, Madam de Steal, Dobonald and Hippolyte Taine are among the most important scholars of this field. The aim behind combing social science with literature is directed to another level, namely the sociology of the text, which is the society's reading of literary texts to observe social, historical and political problems at the level of language, a common practice in the 1990s. However, this practice was initiated by the Czechoslovak scholar Pierre Zima in the 1970s. Zima considers the text to be a tool for the delivering the message of society because he makes the text a living language tool and does not separate it from ideology. Zima analyzes the text at the lexical, semantic, and narrative levels. The lexical level deals with words, the semantic level deals with sentences and phrases and the narrative level focuses on the French approach(Greimas) and the two concepts (surface structure of the text and deep structure of the text). This research employs the schema (actantial model) in the novel (The big Lake when its fish are thirsty) by the writer (Sabri Slevani) based on this foundation that Zima established for the sociology of text. It aims to show how Zima's approach influences some logical and social changes on the basis of language.

Kyewords: *the sociology of the text, Pierre Zima, novel.*

گۆڤاری قەڵای زانست

گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق

بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

أبعاد علم الاجتماع النص في رواية(بحيرة الكبيرة عندما تعطش الأسماكها)للأديب(صبري سليفاني)وفق نظرية (بيير زيما)

ملخص:

العلاقة مابين الأدب و المجتمع علاقة وثيقة، لان الأدب يتبلور في جميع المجالات مثل: الثقافية، الأقتصادية، السياسية، و التربوي..إلخ. من خلال الباحثون نشاهد هذه العلاقة و تحديدا علم الأجتماع الأدبي والذي عرف في نهاية قرن الثامن عشر و بداية قرن التاسع عشر، من أهم الباحثين(سان سيمون، مدام دوستايل، ديبونالد و هيبوليت تين). سبب الإختلاط بين العلم الأجتماع و الأدب توجه الى تيار أخر وهي علم الأجتماع النص، هو عبارة عن قراءة المجتمع للنصوص الأدبية للملاحظة المشاكل الإجتماعية و التاريخية و السياسية علة مستوى اللغة، و هذا الأمر كان شائعا في التسعينات القرن العشرين لكن ترعرعت في السبعينات بريادة(بيير زيما)التشيكوسلوفاكي. بيير زيما يعتبر أن النص اداة لوصول رسالة المجتمع، لانه يجعل النص اداة لغوي حي و لايتجزء من الأيديولوجية. زيما يحلل النص على مستوى العجمي و الدلالي و المستوى السردي. مستوى العجمي يهتم بالكلمات و الدلالي يهتم بالجمل و العبارات و على مستوى السردي يهتم بأداء العالم الفرنسي(غريماس) و المصطلحين(المحتوى السطحي للنص و المحتوى العميق للنص)مع المخطط(النموذج العاملي) في رواية(بحيرة الكبيرة عندما تعطش الاسماكها)للأديب(صبري سليفاني) على هذه الأساس الذي وضحه زيما للعلم الأجتماع النص، اثر على البعض التغيرات المنطقية و الأجتماعية على اساس اللغة.

الكلمات المفتاحية: علم الأجتماع النص، بيير زيما، الرواية.